

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Eusebiu Tu Pamphilu Ekklesiastikē Istoría

Eusebius <Caesariensis>

Mogvntiae, 1672

Henrici Valesii Annotationes In Librum Quartum Historiae Ecclesiasticae
Eusebii Pamphili.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14478

HENRICI VALESII ANNOTATIONES IN LIBRUM QUARTUM HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ EUSEBII PAMPHILI

In Caput I.

Page 115. Α Μὴ τὸ δ' ἀδύνατος. In Chronico Eusebii initium Primi Alexandriæ Episcopi cadit in annum 10. Trajani. Alexandri quoque Romani Pontificis initium collocatur anno 10. Trajani. Sed & in annis Episcoporum tam Romanorum quam aliarum urbium digerendis, observavi Chronicon Eusebii plerumque dissentire ab historia Ecclesiastica. Sive ea ex scriptorum culpa est, sive Hieronymi Interpretis; sive ipsius Eusebii. Nam in tanta differentia, difficile est erroris causam assignare. Porro cum historia Ecclesiastica post libros Chronicorum ab Eusebio scripta sit, ubicunq; ejusmodi dissentio occurrit, id potius sequendum videtur, quod in historia Ecclesiastica scriptum est.

A tempore Judæi quasi rabie efferati, per diversa terrarum partes exarserunt. Nam & per totam Libyam adversus incolas atrocissima bella gesserunt: quæ tunc interfecit euloribus desolata est, ut nro postea Hadrianus Imp. collectus illuc ainsinde colonias deduxisset, vacua penitus terra abvsa habitatore mansisset. Hæc Orosius ex Chronico Eusebii. De his coloniis ab Hadriano Imp. in Lybiam missis, intelligendum esse videtur, vetus Epigramma incertæ ætatis nondum editum:

Εξ ἀπαι Λιβύων Νασαμωνίαις, αἰετι θηῶν ἰθυσσι ὑπὲρ νότα βαρυνόμεναι. Ηχοί ἱρημαίησιν ἰνὶ τῆσσι ἀσπίδι λίδων ἀργαίαις, ψυμᾶθον ἄχρησ ὑπὲρ νομῶν Φύλοι ἐπὶ ἀναβαθμῶν ἐν ἰεροπόλει ἀγχιούθιν ἰς μίαν ἀρχιεραταίς καίσαρ ἰθυσσι ἰσπίαι. Αἰ δὲ σπιν ἀργυρῶν ἰγχοσιθίς ἀμύρται θηῶν, συ ἀδύνατος ἰσὶ βασιλείαις.

B Id est: Fines Libyæ Nasamonibus vicinæ, non amplius ferarum Agmina continentis vestra dorso portantes, Solitarios leonum exprovescatis rugibus, Resonantes ultra ipsas nomadum arenæ. Quandoquidem innumerabilem turbam laqueis capis Caesar militibus sub unum simul aspectum subiecit. Et montium vertices qui prius fuerant cubilia ferarum, Nunc ab hominibus incoluntur & arantur. Corruptum est versus antepenultimus, quem sic restitutum puto.

Ες μίαν ἀρχιεραταίς καίσαρ ἰθυσσι ἰσπίαι. Μάρκιον Τύρβωνα. Ab hoc Judæos deletos esse scribit etiam Spartianus in Hadriano. Marcio, inquit Turbone, Judæis compressis, ad deprimentandum tumultum Mauritaniam destinato. Ad quem locum hallucinatur Salmasius, qui putat Spartianum loqui de tumultu Judæorum sub Hadriano, cui bello finem ait imposuisse Marcium Turbonem. In quo longe fallitur. Nam bellum Judaicum sub Hadriano confecit, Julius Severus, ut docet Dio; multo post initium imperii Hadriani de quo hic loquitur Spartianus. Marcius autem Turbo extremis annis imperii Trajani Judæos compresserat, quem admodum hic testatur Eusebius. Itaque Hadrianus imperium recens adeptus, cum Mauri post obitum Trajani tumultuarentur, Turbonem qui recens Judæos compresserat, adversus Mauros misit, ut eadem felicitate qua Judæos contriverat, Mauros etiam compeceret. Hic est sensus Spartiani.

Αντίον κοίτην. Rectius apud Nicephorum legitur Αντίον κοίτην: apud Rufinum in vetustissimis editionibus scriptum est Lufio Quicto. Codex Mazzianus

In Caput II.

ἄρῶς τοὺς σκωτικὸν ἰλλωας. Rufinus vertit: Primo simul commanentibus vicinisque portantibus inferre certamina. Sic enim legitur in manuscripto codice bibliotheca Regiæ. Hieronymus autem in Chronico interpretatur, adversus cohabitatores alienigenas. Langus vertit adversus cives suos Græcos. Musculus autem & Christophorus gentes verterunt, nimis laxo & ambiguo vocabulo. Aut Gentiles enim, aut Græcos vertere oportet, aut utrumque pariter ut fecimus. Judæi qui cum Græcis seu gentilibus in urbibus & oppidis habitabant, & æquum jus civitatis cum iisdem habebant, sæpenumero cum illis jurgabantur; ut solent seditiones ac tumultus nasci ex religionum discrepantia. Græci enim Judæos cives habere dedignabantur: contra Judæi, deteriori conditione quam reliqui cives agere volebant. Hinc frequenter rixæ per singulas urbes, tum in Ægypto tum in Syria, ut Philo & Josephus testantur. Idcirco autem Gentiles & Græcos in interpretatione mea simul posui, quod unica vox non sufficere videbatur. Neque enim solos Græcos tunc adorti sunt Judæi, sed etiam indigenas Ægyptios & Libyas. Neque rursus solos Gentiles, verum etiam Christianos, quorum non mediocris tunc erat multitudo in Ægypto & Cyrenaica.

Page 116. τοὺς ἐν αὐτῇ νόμους. Castella vertit Rufinus magno errore, cum Præfecturas vertere debuisset, aut nomos ut Plinius. Tota enim Ægyptus in nomos divisa erat. Porro de hac totius Ægypti & Libyæ vastatione à Judæis facta, præter Dionem Orosius in lib. 7. hæc habet: Incredibilis deinde motu sub uno

ἡ πόλις ἡ ἀπὸ τοῦ πατρῶος ἰδαφῆ. Διδασκαλαί δὲ ὠμα-
μίαι.

ἡ πόλις ἡ ἀπὸ τοῦ πατρῶος ἰδαφῆ. Διδασκαλαί δὲ ὠμα-
μίαι. Id est ex urbe Syriæ Pel-
la, quæ post excisam à Tito urbem Hierosolyma,
sedes fuit Episcopatus Hierosolymitani, ut scribit
Eusebius. Ceterum Scaliger Aristonis Pellæi verba
esse existimavit quæcumque leguntur suprâ ab his
vociibus ἀρχαῖα αὐτοῦ δὲ τὸ πολέμου, ea que passim Ari-
stonis nomine citat; in quo tamen ei assentiri non
possum. Nam & verba ipsa, Eusebii stilum prorsus
redolent; & Ariston Pellæus obsidionem illam Beth-
tharæ & expugnationem Judæorum fufius profecutus
fuerat. Quod si ipsa essent Aristonis verba, ne-
quaquam id tacuisset Eusebius. Nam quoties ver-
ba ipsa auctorum adducturus est, semper de eo le-
ctorem admonet. Cùm autem addit ἰσραῆλ vel ἰσ-
ραῆλ, indicat eam rem à Scriptoribus illis quos lau-
dat, fufius commemorari. Porro hic Ariston Pel-
læus auctor esse dicitur libelli cuiusdam, cui titulus
erat, disputatio Jasonis & Papisci. Ita scribit Maxi-
mus in scholiis ad librum Dionysii de Mystica I heo-
logia cap. 1. ἀνέγνω δὲ τὸ τοῦ ἰσραῆλ εὐρανοῦς καὶ τὸ
συγγεγραμμένον ἰσραῆλ τῆς πελλαίας διαλέξει παπισ-
κου καὶ ἰσραῆλ καὶ κλήμας ὁ Ἀλεξανδρινὸς ἐς ἐαυτὴν βιβλίον
τῶν ἑστυπώσεων, τὸν ἀγιον δουκάν φωνὴν ἀναγράψαι.
Hujus libelli meminit Celsus, & Origenes in lib. 4.
contra Celsum. Eundem ex Græco in Latinum ser-
monem vertit Celsus quidam. Sed sola eius præfa-
tio hodie superest inter opuscula Cypriani.

ἡ μετὰ ταῦτα οὐσῶσα ἰουδαϊκὴ πόλις. Dupliciter hic
fuitur Eusebius, tum quod urbem Hierosolyma
sub Hadriano penitus everfam fuisse scribit, tum
quod Eliam Capitolinam ab eodem Hadriano con-
ditam esse existimavit post expugnationem Beth-
tharæ. Quod ad primum attinet, constat ex Josepho
Hierosolyma prorsus everfa fuisse à Tito, itaut ara-
rum etiam eius solo fuerit impressum. Quomodo
igitur iterum everfa sunt ab Hadriano, quæ jam-
dudum esse desierant; Certe Eusebius hoc quidem
in loco, aperte non dicit Hierusalem ab Hadriano
everfam fuisse, sed id tantum obscure innuit. In li-
bris autem de Demonstratione & in Chronico, di-
serte affirmat Hierusalem funditus ab Hadriano e-
verfam fuisse. Ex quo obiter perspicitur, hos
Ecclesiasticæ historiæ libros longe accuratius ab
Eusebio elaboratos esse quàm reliqua eius Scripta.
Quod verò ad conditum Eliæ spectat, tantum ab-
est ut condita fuerit ab Hadriano post partam de
Judæis victoriam. Immo bellum Judaicum ex Eliæ
conditu originem cepit. Nam cùm Judæi urbis suæ
solum ab alienigenis occupatum viderent, & in eo
ipso loco in quo Dei templum olim fuisset, sacra
fieri Jovi Capitolino animadverterent; eam inju-
riam minime ferendam rati, arma corripuerunt. &
initium fecerunt hujus belli quod hic narrat Euse-
bius: quodque anno 16, Hadriani cœptum, octa-
vodecimo aut nono finem tandem accepit. Eliam
verò Capitolina diu ante condita fuerat, anno sci-
licet 2. Hadriani, ut scribitur in Chronico Alexan-
drino. Plura Scaliger in animadversionibus; quem
in hac quidem parte libenter sequor. Sed quod
pag. 199. Hilarium reprehendit & Athanasium
quod dixerint sua ætate nullam amplius fuisse
Hierusalem, in hoc non assentior Scaligero. Re-
cte enim id dictum est à sanctissimis Patribus, cùm

A
ea urbs quæ tunc temporis dicebatur Hierusalem,
Eliam potius esset, nec nisi abusivè Hierusalem vo-
cicaretur. Neque enim Hierosolyma instauravit Ha-
drianus, cùm Judæi hostes tunc essent populi Ro-
mani. Sed Eliam coloniam civium Romanorum
condidit, à cuius ingressu etiam Judæos arceri vo-
luit. Itaque à temporibus Hadriani usque ad Con-
stantinum Magnum, semper Eliam vocata est. A
tempore autem Constantini Magni, Hierosoly-
morum nomen quasi postliminio repetiit, tum
ob splendorem illius nominis, tum ob primar-
væ sedis prerogativam. Revera tamen Eliam erat,
non Hierusalem. Adeoque in canone 7. Conci-
lii Nicæni Episcopus Eliam vocatur. Verùm post
celeberrimum illud Martyrium à Constantino ædi-
ficatum in Resurrectionis Dominicæ loco, ambitio
Episcoporum obtinuit, ut Hierusalem potius quàm
Eliam diceretur. Sed id κατασκευαστικῶς factum est
ut dixi. Itaque recte locuti sunt Hilarius & Atha-
nasius: quibus addendus est etiam Eusebius in
Sermonem 2. de resurrectione. Si autem dubitant,
ostendant civitatem suam post ea quæ ausi sunt stan-
tiam. Et in lib. 5. Demonstrationis cap. 13. Et Gregorius
Nazianzenus in orat. 12. καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸ
ἰδαφὸς μὴ ἐργασκόμενον ἢ τοσοῦτον ἠδικατὸν αὐτῆς
ἔσθαι μόνον, &c. Vides ut Gregorius testatur, solum
Hierosolymorum sua ætate vix agnosci potuisse, &
Judæos vastitatem eius etiam tum luxisse: respi-
ciens videlicet ad veram & præscam Hierusalem,
non ad novam illam quæ vetus nomen falso usurpa-
verat. Improprie igitur locutus est Hieronymus in
Epitaphio Paulæ, cùm dicit: Ingressa est Hierosoly-
mam, urbem in nomen, Iebus, Salem, Hierusalem:
qua ab Eliam postea Hadriano de rumis & cineribus ci-
vitatibus in Eliam suscitata est. Nam ut sæpe dixi,
nunquam ea mens Hadriani fuit, ut urbem Hiero-
solymam suscitaret: quippe qui infensissimus esset
Judæis, qui tunc hostes erant populi Romani; sed
Eliam urbem condidit, & in ea templum Jovis Ca-
pitolini, quò Judæos ab eo loco quem summa vene-
ratione prosequabantur, penitus arceret. Re-
ctius ergo Beda, seu quis alius, in expositione lo-
corum & urbium, quarum mentio fit in Actibus A-
postolorum. Hierusalem inquit, metropolis quon-
dam Judæa, quæ nunc ab Eliam Hadriano Casare, quod
eam à Tito destruatam laiore situ instauraverit, Eliam
cognominata est: cuius opere factum est, ut loca sancta,
id est, Domini a passionis & resurrectionis, quondam
extra urbem jacenta, nunc eiusdem urbis muro septen-
trionali circumdarentur. Porro Eliam diti post Constan-
tini tempora nomen suum retinuit. Certe in Itine-
rario Antonini & in tabula Putingerorum non aliter
vocatur quàm Eliam, vitio tamen librariorum Heliam
Capitolina vulgò scribitur. Sed & Chryostomus in
oratione 3. adversus Judæos ita appellatam fuisse æ-
tate sua testatur. ἐπειδὴ ἡ ἀραβία ἀδελανδὸς ἐρημάτι-
ξεν, ἡ τὴν πύλιν καλεῖσθαι ἐνομοθέτησεν ἐκείθεν
αἰλία μὲν τὸ νῦν ὀνομάζεται, δὲ τῆς ἐπωνυμίας τῆ
πραγματοῦ καὶ καθ' ἑλόντος αὐτῆ.

In Caput VII.
αἰσίων διδασκαλεία. In optimis codicibus Ma-
zarino ac Medicæo scriptum inveni διδασκαλίη. At-
que ut semel moneam, ita semper hoc nomen per-
scriptum est in nostris codicibus. Pro quo Rob.
h iij

Pag. 119.

Stephanus, Regio exemplari semper inhærens, maluit edere *διδασκαλία*. Idque nobis mutare religio fuit. Tantam tamen codicum nostrorum constantiam haudquaquam spernendam esse existimo.

εις το άπειρον τειναι τας επινολας. Vetus Interpres Irenæi vertit: *Immensum extendit sententiam apostolica sua.* *επινολας* igitur vocat commenta seu ad-inventiones Basilidis quas ibidem refert Irenæus. Eas in immensum extendisse ait Basilidem, quippe qui fabulosa quædam confinxisset & vana. Hæc enim natura mendacii est, ut sit interminatum & vagum, nullo certo modo ac termino definitum. Veritas verò certa est, ac suis spatiis circumscripta, quibus nihil addi aut demi potest. Itaque recte Plato in Theæteto ni fallor, veritatem *επιμυστιαν* seu concinnitatem esse dixit. Et Homerus Therfiten *άμυστα* vocavit, id est, vanum ac mendacem.

pag. 120.

εις μὲν τὸ εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοὺς εἰκοσι σωτάξαι βιβλία. Non dicit Eusebius in quodam Evangelium Basilides eos libros scripserit; utrum in Evangelium Matthæi, an Marci. Ac fortasse hos viginti quatuor libros composuerat Basilides in suum ipsius Evangelium. Scripsit enim Evangelium Basilides, & suo nomine prænotaverat, τὸ κτῆ βασιλείδου εὐαγγέλιον, ut testatur Origenes in Homilia 1. in Lucam. Ambrosius in proœmium B. Lucæ. Hieronymus præfatione in Matthæum. Hi autem libri Basilidis *ἑξηγητικοὶ* dicebantur. Certe Clemens Alexandrinus in lib. 4. Stromateon loca quædam affert ex lib. 23. Basilidis *ἑξηγητικῶν.*

προφήτας δὲ αὐτῶ ἠνομήσασαι βαρκαβῶν καὶ βαρκαῶφ. Ita quidem codex Reginus. Sed in codice Maz. Med. & Fuk. scriptum est *βαρκαβῶν* cum accentu gravi in ultima. Nec aliter Nicephorus, nisi quod ultimam circumfleçit. Apud Rufinum quoque, & apud Hieronymum in indiculo hæreseon Barcabas dicitur. Sic enim præferunt manuscripti codices Rufini, Ceterum in hos Prophetas Barcabam & Barcob, Isidorus Basilidis filius expositionum libros scripserat, ut docet Clemens Alexandrinus in lib. 6 Stromateon. *ἰσίδωρος δὲ, ὁ βασιλείδου υἱὸς ἄμα καὶ μαθητὴς, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν τῆ προφήτου παρχῶρ ἑξηγητικῶν.* Ubi *βαρκαῶφ* emendandum videtur. Nisi quis existimare malit, *παρχῶρ* etiam unum fuisse ex Prophetis illis à Basilide confectis. Ex eorum Prophetarum numero fuit etiam Cham: cujus nomine Basilides librum Prophetiæ contexuerat, ut ex Isidori verbis ibidem à Clemente citatis colligitur.

καὶ ἄλλους ἀνυπόκριτους τινάς. Frustra Christophorus *angelos* hic inseruit, quasi in Eusebii textu aliquid deceat. Verum Eusebius tantum de Prophetis loquitur quos sibi commentus fuerat Basilides. Atque ita hunc Eusebii locum acceperunt Hieronymus in Catalogo, ubi de Agrippa Castore loquitur, & Theodoritus in lib. 1. hæreticarum fabularum, & Nicephorus in libro quarto. Recte portò Eusebius noster Basilidis hæresim principatu Hadriani cœpisse dicit. Tunc enim primùm hæretici ex latebris prodire & caput attollere cœperunt, cum Apostolis omnibus jam extinctis, opportunum sibi adesse tempus ad evulganda errorum suorum dogmata existimarent. Clemens certe in lib. 6. Stromateon de Basilide idem testatur his verbis: *κάτω δὲ πρὸς τὸν Ἀδριανὸν τῷ βασιλεὶ χεῖρους οἱ τὰς*

αἰρέσεις ἐπιόησαντες χεῖρας, καὶ μὴ εἶναι τῆς ἀποστολῆς τῶν ἀποστόλων δέσμιαν ἡλικίας, καὶ ἄλλοις ἑσπασμένοις.

φίλτροις. Amatoria vertit Rufinus non male. Sic enim Latini vocant quæ Græci *φίλτρα*. Ann. Mart. cellinus lib. 29. *Immittebantur confectis, quædam incantamenta quædam anilla, vel ludibrisia subditæ amatoria.*

παρίδροισι τισὶ δαίμοσι. Paredros spiritus late dixit Tertullianus in libro de anima, quos cum catabolicis & pythonicis spiritibus qui à Magis immittebantur, conjungit. Dicebantur autem paredri Dæmones, qui hominibus adsistebant, & morbos atque infortunia ab iisdem avertabant, docet id Tertullianus in Apologetico cap. 13. his verbis: *Si & somnia immittunt, habent simul virtutes Angelorum & Damonum adsistentium sibi.* Paredros Magi quoque adsistentes sibi & obsequentes Dæmones habebant, qui essent ipsorum paredri, quorum ope multa miracula edebant. Sed & alii immittebant eiuſmodi spiritus, ut vel somnia eis injicerent, vel eis perpetuo ad tutelam adsisterent. Priores spiritus *ἐνεροπομπούς*: secundos *παρίδροι* vocabant. Interdum etiam pueros magicis carminibus elidebant, qui deinde tanquam ex comitiali morbo excitati, consulentiibus futura prædicarent. Quod per catabolicos spiritus faciebant, ut ad Tertulliani apologeticum Heraldus recte observavit. Eos catabolicos spiritus vocat Tertullianus. Et his patet error Cl. Salmastii, qui in notis ad Spaninum pag. 40. paredros dictos esse affirmat eos, qui ex hominibus inter Deos relati, facti essent adores Deorum. Quam Salmastii opinionem amplectitur Gothofredus in notis ad librum 2. Tertulliani ad Nationes. Longe rectiùs Turnebus in lib. 6. Adversariorum; nisi quod *malos genios* interpretatur: cum tamen boni genii & *ἀλλοτρίων* interpretentur, ut de Hephæstione scribit Lucianus. Dæmonique paredros fere vocabant Deos inferos, non autem caelestes, quod cum à Salmasio minime observatum esset, causam erroris ei præbuit. In Demosthenes in oratione funebri in fine: *πῶς ἂν τῆς εὐδαιμονίας νομίζεσθαι ἢ παρίδρους εἶναι ἢ τῆς φιλίας τοῖς κάτω θεοῖς εἶναι.* Diodorus Siculus lib. 1. pag. 45. *πρὸς τὸν ὄσσειν καὶ τὴν κάτω παρίδροι.* Nostram sententiam confirmat etiam Rufinus locum in lib. 2. historiæ cap. 13. in fine, ubi de Simone Mago sic dicit: *Veni ad ministrum affissentis sibi & adferentis demoniaca virtutes, quam παρίδροι οὐκ αὐτῶν.* Et in lib. 2. Recognitionum Clemenis. *Pueri, inquit, incorrupti & violenter necati animam juramentum ineffabilibus evocavi adfissenti mihi fieri, & per ipsum sui omne quod jubeo.* Ait Simon Magus, *σωπατίσθαι δὲ ἔν ἅμα τῷ χεῖροι.* In quatuor nostris codicibus Maz. Med. Fuk. & Savil. dicitur *ἅμα.*

μόνη παρὰ πάντων ἡσά. Hinc factum est ut Christiana religio à gentilibus tandem vocata fuerit *κρατῆσα δόξα*, & Christiani *κρατῆται* dicerentur. Ita Damascius in Isidori vita pag. 1058. de Petro Mongo loquens Alexandrinæ urbis Episcopo: *ὁ τῶν κρατούντων πλεὺ δόξαν ἐπισκοπεῖν εἰληχὸς ἔμελλεν πύξθαι, ἀνὴρ ἰταμὸς καὶ πειρὸς σπέρτος.* Id est: *homo qui prevalenti inne religionis Episcopus erat.*

Idem rursus pag. 1072. de Ammonio loquens, ὁ μαθητὴς ἵστανται πρὸς τὸν ἡσχοποιῶντα τὸ πικρικῶτα πῶς ἀπαύσαν δὲ ζῆλον. Id est: *Passetur cum eo qui tunc temporis Episcopus erat prævalentis sectæ*, Christianorum scilicet. Denique idem Damascius apud Suidam in voce σθεναρὸς, πούτω, inquit, κατεπνεύρησεν τὸν βασιλῆος, εἰ ἤρῳτο τῶν κρατουμένων, αὐτὸς μετὰ τὴν βασιλίαν μεγίστην ἀρχῆν. Id est: *Hinc Zeno Augustus maximam ab Imperatore dignitatem, præfaturam scilicet Prætorii promissit, dummodo Christianus fieret*. Sed & Porphyrius longe ante Damascium in locutus fuerat in libro de oraculorum Philosophiæ, cujus locum adduxit Eusebius in libro nono præparationis Evangelicæ cap. 10. & Theodorus in libro 1. de curatione Græcicæ superstitionis: *ἡ ἀρετὴ ὅτι ἄρ' ἢ πρὸς θεοῦ δόξῃ, αἰτινὴ τε καὶ παραχρῆσ, ὡς πῶς ἀπαύσαν, βαρβαροὶ μὲν ἐξέγονον, Ἰλλυριοὶ δὲ ἰπτασθόντων. εἰ δὲ κρατουμένους ἴδῃ καὶ διφθερίζαν*. Id est: *Via quidem qua ducit ad Deos, arcumunia est & alia atque aspera: cuius plurimas quidem calles barbari repererunt: Græci vero ab ea longius aberraverunt; qui autem nunc prævalent, prorsus corruperunt*. Scio quidem tam Eusebii quàm Theodori interpretes vocem κρατουμένους aliter explicasse. Sed nego alium Porphyrii sensum fuisse, quàm illum quem in interpretatione mea expressi. Sic Chrysostomus in Homilia 34. in Matthæum pag. 329. ἡ δὲ σωματικὴ, καὶ ἀρχαῖος, ἢ συνιαγωγὰ ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ καὶ τῶν κτιστῶν ἀπαυ, ἢ μὲν ἀρχαῖος καὶ κρατουμένους, καὶ ἄρ' ἢ βασιλῆος ἐπιτελεῖται, &c. Ex his intelligendus est Juliani locus in Misopogone pag. 99. καὶ ὁ μὲν θεὸς ἐμαρτύρησεν ἡμῶν τοῖς λόγοις ἐπιπυντὸν τοῦ προσέειπεν ὁ σολων ἐπιπυνησῆεν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡλικίᾳ, πρὸς τὰς ἀλλοχοῦ τῶν κρατουμένων πῶς θάνατον, καὶ τὸ χεῖρ' ἵστανται. Quæ sic interpretantur: *Meamque orationem Deus testimonio suo comprobavit: quod utinam nunquam fecisset, relictus ἵστανται quod tam diu servaverat, cum eorum qui tunc temporis prævalerant, in illa tempestate ac procella mentes alio avertisset, manusque repressisset*. Tempestatem ac procellam vocat Constantiniana tempora, quibus templa Deorum toto præne orbeteratarum subversa fuerant à Christianis; quorum tamen manus Apollinis Daphnæi templum effugerat.

In Caput VIII.

ἵστανται ἡ ἀσπίς. Non rectè meo quidem iudicio Hegesippus confertur in tempora Imperatoris Hadriani. Nec locus ille Hegesippi quem hic adducit Eusebius, id evincit. Certe Hegesippus libros suos scripsit pontificatu Eleutheri, ut ipsemet testatur infra cap. 22. Aequalis igitur fuit Irenæo, qui & ipse sub Eleuthero Romanæ urbis Episcopo insignes illos adversus hæreses libros elucubravit. Hieronymus tamen hunc Eusebii nostri locum secutus, in Catalogo Ecclesiasticorum Scriptorum Hegesippum præposuit Justino: quod utique fieri non debuit. Certe Eusebius noster in cap. 21. & 22. hujus libri, quasi priorem sententiam retractans, Hegesippum confert in tempora Marci Antonini.

ἵστανται. Rectius apud Nicephorum in lib. 3. cap. 26. legitur ἵστανται. Hieronymus in Catalogo sic vertit: *Tumulos etiam templaque fecerunt*. Rufinus verò sic interpretatur: *quibus templum tantum sepelibræ fecerunt*.

ἵστανται ἀγῶν ἀντινοῦ. Hic agon in honore Marci Pag. 122. Antinoi ab Hadriano institutus, quinquennalis fuit, & Mantinx in Arcadia celebrabatur, ut scribit Paulanias in Arcadicis. Male ergo Rufinus agonem annum de suo adiecit.

ἵστανται ἡμῶν ἡμέραν. Hæc est scriptura codicis Regii quem fere ubique secutus est Rob. Stephanus. Verùm in tribus aliis Maz. Med. & Fuk. hic locus ita legitur ac distinguitur ἵστανται ἀγῶν ἀντινοῦ ἐφ' ἡμῶν ἡμέραν. Sed & in Saviliano codice & apud Nicephorum legitur ἡμέραν. Quam quidem lectionem secutus videtur Rufinus, sic enim vertit: *cui agones annui celebrantur, qui Antinoi appellantur, nostris adhuc temporibus instituti*. Certe dubitari non potest, quin hæc lectio priori sit anteferenda. Id enim probare vult Eusebius, Hegesippum floruisse temporibus Hadriani. Quod quidem ex eo concludit, quod Hegesippus ipse testatur certamen Antinoium sua ætate institutum fuisse. Quod si legamus cum Regio codice ἵστανται ἡμῶν ἡμέραν, tum argumentatio Eusebii non valebit. Sensus enim hic erit, certamen Antinoium adhuc ætate Hegesippi celebratum fuisse. Ex quo tantum abest ut concludi possit, Hegesippum vixisse imperante Hadriano; quin potius illud consequitur, non nisi post obitum Hadriani Hegesippum libros suos composuisse. Nam si principatu Hadriani scripsisset Hegesippus, non utique diceret certamen Antinoium adhuc sua ætate actum fuisse: quippe cum Hadrianus sub finem Imperii sui agonem illum instituerit. Ceterum has voces ἐφ' ἡμῶν ἡμέραν mallet referre ad vocem ἀντινοῦ, & totum hunc locum ita construere ἵστανται ἀγῶν ἀντινοῦ ἐφ' ἡμῶν ἡμέραν. Atque ita Hegesippi locum ab Eusebio acceptum esse pro certo habeo. Sic Justinus in Apologetico de hoc ipso Antinoio loquens sic ait: καὶ ἀντινοῦ τὸ νῦν ἡμεῖς.

ἵστανται. Hieronymus in Catalogo vertit: *Civitateque ex eius nominis condidit, & Prophetas statuit in templo*. Rufinus verò adhuc fufius: *Nam & civitatem condidit eius nomini Antinoium, & templum ei & sacerdotes instituit ac Prophetas*. Sane in Græcis Hegesippi verbis aliquid necessarîo supplendum est. Nam ἐκτισσεν ἀντινοῦ, Græcè vix dici potest. Sed meminisse debemus, Hegesippum simpliciter admodum ex plebeio sermone scribere, ut hic etiam testatur Eusebius. Itaque Græcia eius verba interpretatione adjuvanda sunt. Frustra igitur Salmastius emendare aggressus est in notis ad historiam Augustam pag. 41. Ubi etiam quinam hic dicerentur Prophetæ non intellexit. Sciendum est igitur apud Ægyptios summum sacerdotem qui reliquis sacerdotibus & pastophoris præset, & qui templorum reditus ceteris distribueret, dictum esse Prophetam. Primus enim in templo præsedebat cætor, deinde horoscopus, tum scriba seu ἱερογραμματεὺς, postea vestitor seu φοιτιστής. Deinde novissimus incedebat Prophetæ hydriam in sinu gestans, ut docet Clemens Alexandrinus in lib. 6. pag. 269. Epiphanius in libro 3. adversus hæreses, καὶ δὲ ἱερογραμματεὺς καλούμενοι, τῶν ἀδύτων τε καὶ ἱερῶν ἀρχηγοί. Eorundem Prophetarum meminit Philostratus in libro 1. de vita Apollonii cap. 1. & Diogenes Laertius in præmio operis sui. Themistius

Augustam pag. 41. Ubi etiam quinam hic dicerentur Prophetæ non intellexit. Sciendum est igitur apud Ægyptios summum sacerdotem qui reliquis sacerdotibus & pastophoris præset, & qui templorum reditus ceteris distribueret, dictum esse Prophetam. Primus enim in templo præsedebat cætor, deinde horoscopus, tum scriba seu ἱερογραμματεὺς, postea vestitor seu φοιτιστής. Deinde novissimus incedebat Prophetæ hydriam in sinu gestans, ut docet Clemens Alexandrinus in lib. 6. pag. 269. Epiphanius in libro 3. adversus hæreses, καὶ δὲ ἱερογραμματεὺς καλούμενοι, τῶν ἀδύτων τε καὶ ἱερῶν ἀρχηγοί. Eorundem Prophetarum meminit Philostratus in libro 1. de vita Apollonii cap. 1. & Diogenes Laertius in præmio operis sui. Themistius

in oratione 2. & Firmicus in libris Matheos non semel. Clemens denique in libro 1. Recognitionum haud procul ab initio. *Egyptum*, inquit, *petam, atque ibi Hierophantis vel Prophetis qui adytis praesunt, amicus efficiar; & pecunia invitatum magum precabor, ut educat mihi animam de infernis.* Fuerunt etiam Idei Jovis Prophetae in Creta, de quibus Porphyrius in libro 3. de abstinentia. Porro de Prophetis Antinoi ab Hadriano institutis mentio est in veteri inscriptione graeca quam citavit Casaubonus in notis ad Spartianum. Adde hic veterem inscriptionem quam refert Gruterus pag. 314. ubi Embes quidam Aegyptius *προφήτης* dicitur, id est sacerdos Serapidis. Quare non mirum est si Antinous ab Hadriano consecratus Prophetas habuit, quippe cum ab Aegyptiis praecipue coleretur. Cur autem Aegyptii Prophetas vocarent Antistites suos, haec mihi causa esse videtur, quod arcana quaedam sacra ac mysteria ab iis tradi crederent. Prophetarum enim dicuntur quasi arcanorum Interpretes. Habuit certe Antinous sacra sua ac mysteria, quibus initiabantur qui vellent. Testatur id Pausanias in Arcadicis, *ἡ τελευτή τε κατὰ ἔτος ἕκαστον, ἡ ἀγωνία δὲ αὐτῶν διὰ τὸς πέντε μῆνας.* Id est: *Et mysteria quotannis, & quinto quoque anno certamina in honorem eius celebrantur.*

κατὰ τῆτον δὲ ἡ ἰουσίη. Ita quidem codex Regius. Verum in Mediceo, Fuk. & Savil. legitur *κατὰ αὐτὸν δὲ, & c.* Codex autem Mazarinus scriptum habet *κατὰ ταυτὸν δὲ*, secunda tamen syllaba praepositionis tribus punctis superpositis notata est, quo significatur eam delendam esse. Mihi tamen valde placet ealecio. *κατὰ ταυτὸν* enim idem est ac *κατὰ τὸ αὐτὸ τῆ καιροῦ*.

ἐν τῷ νῦν ἡρομένω ἰουδαϊκῷ πολέμῳ. Male Rufinus eumque secutus Christophorus verterunt. *In hoc quod nunc geritur bello Iudaico.* In eodem quoque errore versatus est Scaliger, ut ex Eusebianis eius animadversionibus colligitur pag. 298. Putavit enim *τὸ νῦν* dici non posse nisi de re admodum recenti, ne dicam praesenti. Itaque ex hac Iustini voce necessario consequi ait, bellum Iudaicum sub extrema Hadriani tempora profligatum fuisse; & Iustinum Antonino Pio Apologeticum suum obtulisse imperii eius initio. Verum nihil necesse est ita affirmare. *νῦν* enim dici potest de re quae nostra aetate facta est. Idemque valet ac *τὸ καὶ ἡμῶν*, quod Eusebius usurpare solet de rebus multo ante gestis. Ut cum dicit de Porphyrio Philosopho *ὁ καὶ ἡμῶν ἡρόμενος*. Denique ipse Iustinus in hoc loco quem praemanibus habemus, de Antinoo ita loquitur: *ἄντινου τῷ νῦν ἡρομένου.* Id est, de Antinoo qui nostra aetate vixit. Certe Graeci *νῦν* ponunt pro *nuper*. Ita Sophronius qui librum Hieronymi de Scripturis Ecclesiasticis Graece vertit, verba illa Hieronymi cap. 2. *Evangelium quoque quod appellatur secundum Hebraeos, & a me nuper in Graecum latinumque sermonem translatum est,* Graece dixit: *ὁ περὶ ἐμοῦ νῦν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἡρώμενον γλώσσιαν μετακλήθη.*

λαμπαράτη ἡρομένου. Hieronymus in Chronico eumque secutus Orosius *legatum* interpretatur & virum apprime nobilem. Christophorus vero Praefectum illusterrimum vertit, graviori ad hoc errore, Nam cum ex Epistola ipsius Hadriani quae

infra subjicitur, constet Setennium Granianum decessorem fuisse Minucii Fundani; ipsum vero Minucium Proconsulem Asiae fuisse discrete testatur Iustinus, necessario conficitur Granianum Proconsulem Asiae exstitisse. Ac profecto mirum hoc Hieronymi errorem a Scaligero non esse observatum. At Rufinus aemulus Hieronymi longe profectorectus. Sic enim vertit: *Suscepit a Sereno Graniano clarissimo viro Praefide Iudaeis, & c.* Praefes enim vox generalis est, quae tam de Proconsule quam de legato Caesaris dici potest. Porro Serenionem malim scribere cum Rufino & Hieronymo, quam Serennium. Quamquam optimus & antiquissimus codex Rufini discrete scriptum habet *Serenio*.

ἀνίστασθαι μινουκίη. Queri non immerito potest, cur Hadrianus ipsi Graniano a quo literas acciperat, non responderit, sed Epistolam suam volente ad Minucium Fundanum successorem Graniani. Equidem hanc eius rei causam fuisse opinor, quod Granianus post literas missas ad Imp. Hadrianum, aut extremum diem obierat, aut ex Magistratu decesserat. Proconsules enim annui erant,

δικαίαν ἀξίωσιν πῶν προσφώνησι. In secundo, ut vulgo scribitur, Iustini Apologetico pag. 99. hic locus ita legitur: *ἄλλ' ἐκ τῶν ἐπίσης ἀδελφείας ἀξίωσιν ἀ προσφώνησιν ἡ ἐξήρησιν πεποιήμεθα.* Quam lectionem equidem meliorem puto.

πῶν ῥωμαϊκῶν ἀνίστασθαι. In codice Regio legitur *ἔπιστῶν*, quod idem est. *ἀνίστασθαι* ad verbum est scriptum. Aliud est *ἀνίστασθαι*, exemplum legitur Epistolae seu rescripti.

ἡμῶν δ' εἰς τὸ ἑλληνικὸν αἰῶνα ἡρώμενον μνησιθήσασθαι. Atque ita codex Fuketianus.

In Caput IX.

ἀπὸ σερενίου. In tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuketiano scriptum est *σερενίου*.

ἐκ ἀξιώσεσι. Intelligit acclamationes illas, quae a populo fieri solebant in theatris: Christianos ad Leonem, ut testatur Tertullianus. Interdumque eveniebat, ut Proconsules & Praefides tumulibus huiusmodi acclamationibus, licet inviti, eedere cogerentur. Quare merito Imperator Hadrianus nonnet Fundanum Proconsulem, ne huiusmodi postulationibus ad persecutionem ac caedes Christianorum sese adduci patiatur. Porro vetus haec tunc consuetudo in Imperio Romano, ut plebs tum in urbe tum in provinciis, quoties ad publica spectacula convenerat, quicquid libitum erat, vel a Praefide, vel ab Imperatore junctis vocibus postulatet. Cujus rei sexcenta occurrunt exempla apud Augusti historiae Scriptores.

In Caput XI.

ὁς ἐν ἑλλάδι ἔπιστοπος. Locus Irenaei extrahi in 3. c. 4. ubi vetus Interpres legisse videtur *ὁ δὲ*. Quae lectio magis convenit Irenaeo, ut patet ex c. 7. eisdem libri, ubi Romanos Pontifices enumerans Irenaeus, octavam ab Apostolis Hyginum recenset. Hic tamen error antiquissimus est. Nam & in lib. 1. Irenaei cap. 28. *ἐν ἑλλάδι* scribitur, & apud Epiphanium in haeresi Cerdoniarum, & in Epistola Cypriani ad Pompeium. Qui locus Cypriani quia ex Irenaeo versus videtur, non est hic *omittendus*.

dis: *Cajus magister Cerdon sub Hygino tunc Episcopo, A* qui in urbe nonus fuit, Romam venit.

λαθροδιδασκαλῶν. In tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. scriptum est *λαθροδιδάσκων.* Nicephorus tamen & Regius codex vulgatam lectionem tu-
catur.

ποτι δὲ πάλιν ἐξημελοῦν ἔμειν. Notanda sunt in primis hæc Irenæi verba de Cerdone Hæretico; quem post Confessionem hæreseos in Ecclesiam admittum fuisse dicit ab Hygino Romano Pontifice, ac deinceps in urbe Roma mansisse; nunc occulte doctrinam suam spargentem; nunc rursus confidentem errorem suum; nunc convictum pravæ hæreticæque doctrinæ, eoque nomine ab Ecclesia segregatum. Ex quibus colligere licet, in hæreseos etimine secundæ confessioni locum fuisse; & hæreticos qui post confessionem & abdicationem erroris sui ad pristinum dogma iterum redissent, quos nunc relapsos vocamus, tunc temporis ad secundam confessionem & penitentiam admissos fuisse. Tandem verò Cerdon, convictus quod post toties iteratam Exomologesim, pestiferum virus erroris sui occulte spargeret, penitus se ab Ecclesia removit. Id enim sonant Irenæi verba; quæ Rufinus & Christophonos perperam meo iudicio interpretati sunt. Neque enim Cerdonem ex Ecclesia ejectum fuisse dicit Irenæus, sed ipsum se ab Ecclesia penitus segregasse. Ex quo apparet, Cerdonem suo ipsius iudicio condemnatum, prævenisse Ecclesiæ sententiam.

ἄριστος μένος τῆς ἁδελφῶν συνοδίας. In codice Maz. & Fuk. scriptum est *συνωδίας.* Vulgatam tamen scripturam confirmat vetus Interpres Irenæi, qui hunc locum ita vertit lib. 3. cap. 4. *Et absentius est a religio-
forum hominum conventu.*

ἴσχεσι τὸ δίδως καλεῖται. In codibus nostris Maz. Med. & Fuk. scriptum inveni *διδασκαλῶν,* non in hoc solum loco, sed ubicumque id nomen occurrit.

βλασφημία. Religio fuit Christophonso, vocē hanc quam Ecclesiastici Scriptores jamdudum Latinam fecerunt, usurpare. Vertit itaque *convicia jalsans* male omnino, melius vertisset: *impie locutus.* Sic Domitianus apud Suetonium dicit: *Impie locutus est Patrumularius.* Nos tamen Rufinum secuti vertimus *blasphemare.* Neque enim refugienda sunt hæc verba, quæ tot sæculorum usus consecravit. Alioqui Ecclesiæ & Apostolorum & Episcoporum & Catholicorum vitanda erunt vocabula: & longa verborum serie obscuranda erit oratio, ne dictionis unius prorsus necessariæ asperitate lædatur. Cyprianus certè in dicta ad Pompejum Epistola, cum hunc Irenæi locum suppresso Autoris nomine describeret, verbo blasphemare uti non recusavit. Sic enim ait: *Quem Marcion secutus, additis ad crimen augmentis, imprudentius ceteris & abruptius in Deum Patrem Creatorem blasphemare instituit.*

ἰτυνῶτα δὲ ἀπλάσας. Nicephorus in lib. 4. cap. 3. habet *ἀπλάσας* quod non probō. Scio quidem a Poetis *ἀπλάσας* dici pro *ἀπλήσας.* sed hic non videtur convenire. Quare malui vertere hoc loco *Exprimere,* eo sensu quo Eusebius in posterioribus libris dicit *πλωτὰ τὰ ζῆματά,* proposita sunt edic-
ta.

πρὸς τὸ μάλιν καταπλήξασθαι. Nostris codices Maz.

ac Med. cum Fuk. & Savil. scriptum habent *κατα-
πλήξασθαι.* Atque ita legisse videtur vetus Interpres Irenæi in cap. 18. libri primi. Sic enim vertit: *ut suppositi
sint vel perterreant eos qui sacrantur.*

ἡ τέταρτον τῆς ἐπισκοπῆς ἐστὶν. Rufinus legisse vi-
detur *κατὰ τέταρτον.* Sic enim vertit: *Quarto autem
Episcopatus sui anno cum decessisset Hyginus, Roma-
na Ecclesia sacerdotum Pius suscepit.* Porro nomen
Pii qui successit Hygino, in codicibus nostris Maz.
Med. & Fuk. non circumflebitur, sed acuitur in pri-
ma syllaba. Idque rectius puto.

ὁ δὲ ἄλλος ἄλλος κατὰ μαρτίους. Memoria vitio hic lapsus videtur Eusebius noster, qui Iustini verba quæ infra citantur, desumpta esse putavit ex ejus libro adversus Marcionem. Atqui desumpta sunt ex secundo Iustini Apologetico pag. 70. editionis Parisiensis. Nicephorus in lib. 4. cap. 6. ubi omnes Iustini libros recenset, mentionem facit libri contra Marcionem, ex eoque citat hunc locum quem hic adducit Eusebius: sed animadvertere debuerat Nicephorus, Eusebium memoriæ vitio lapsum fuisse. Neque enim verum est, quod Langus Interpres Nicephorum excogitavit, Iustinum eadem verba usurpasse in duobus libris, id est, in Apologetico & in libro contra Marcionem. Eusebius quidem infra cap. 17. ubi omnes Iustini libros enumerat, illius contra Marcionem libri mentionem facit. Potest tamen excusari Eusebius. Id enim solum dicit, Iustinum scripsisse librum contra Marcionem, ejusque mentionem facere, tanquam hominis qui adhuc vitam agebat, dum ipse scriberet. Atque hæc duo probat Eusebius ex Iustini loco qui est in Apologetico 2. Ita prorsus explicandus est hic Eusebii locus; qui in eo solum peccavit, quod obscurius locutus est. Unde ansam erroris præbuit Nicephorus.

πατέρα ἀναγεῖν. Hæc verba desunt in vulgatis Iustini codicibus, & superflua videntur. Duos enim Marcion inducebat Deos; alterum opificem, à quo hic mundus fabricatus fuisset; alterum majorem, qui majora ac præstantiora condidisset; & hunc quidem consiteri nos debere, illum autem negandum esse agebat. Hic est verborum Iustini sensus, cui consentit Epiphanius in hæresi Marcionitarum, & Theodoritus in lib. 1. hæreticarum fabularum. Itaq; scribendum est apud Eusebium; *ἄλλον δὲ τινα αἰετὸν ἰσχυρότατον, τὰ μίζονα πάντα τῶντων, &c.* ut legitur in Iustino. Quippe Marcion summum illum Deum Patrem Christi esse dicebat; Christum verò à caelo descendisse, ut mundi hujus opificem, quem Judæorum Deum appellabat Marcion, coargueret, ut scribit Epiphanius.

In Capite XII.

ἡνὶ φιλοσόφῳ καίσαρ. In quatuor nostris co-
dicibus Maz. Med. Fuk. & Saviliano scribitur *φιλοσόφῳ,* prout etiam in vulgatis Iustini editionibus habetur. Sed nihilominus retinenda est altera lectio, quam confirmat Rufinus & Nicephorus. Nam Rufini codices manuscripti hunc locum ita exhibent, & *Lucio Philosophi Casaris proprio filio.* Iustinus quoque in priore Apologia hanc lectionem confirmat, cum ait: *ἔπρεπον τὰ ἐπιστολῶν αὐτοκρατορῶν, οὐδὲ φιλοσόφῳ καίσαρ παίδι.*

qui locus, ut obiter moneam, mancus videtur & mutilus, nisi suppleatur hoc modo: *ἄτοκράτωρ οὐκ ἔστι καὶ φιλοσόφῳ ἢ δὲ φιλοσόφῳ, &c.*
καὶ ἀρετῆς ἰσῶ. Lucius naturalis erat filius Aelii Veri Caesaris quem Hadrianus adopta verat. Quo mortuo, cum Hadrianus Antoninum Pium adoptaret, eam legem adoptioni imposuit, ut Pius Marcus & Lucium sibi filios adoptaret, ut scribunt Spartianus & Capitolinus. Alii tamen Lucium à Marco adoptatum esse dicunt, ut refert Capitolinus in Marci vita. Quare in his Iustini verbis Caesarem Philosophum non alium intelligere possumus quam Aelium Verum, eum qui ab Hadriano est adoptatus. Ait enim Iustinus Lucium naturam quidem fuisse filium Caesaris Philosophi, adoptivum verò Antonini Pii. Atqui constat Lucium Aelii Veri naturalem ac proprium filium fuisse. Igitur Philosophi Caesaris nomine, non alius intelligi potest quam Aelius Verus. Nam si eo nomine Marcum intelligamus, tum dicendum erit falli Iustinum, qui Lucium naturalem Marci filium fuisse crediderit; cum ramen Lucius non natura, sed adoptione tantum Marci filius esse potuerit. Quis autem credat, tantum errorem à Iustino admitti potuisse. Satius est ergo, in hoc Iustini loco Philosophi Caesaris nomine Aelium Verum intelligere. Verum duo sunt, quæ huic interpretationi videntur repugnare. Primum est, quod cognomen Philosophi nullatenus convenire potest Aelio Vero. Fuit quidem Aelius Verus is qui ab Hadriano est adoptatus, eruditus in literis, & poetica in primis studiosus, ut in ejus vita tradit Capitolinus, sed Philosophiæ deditum fuisse nemo veterum prodidit. Motibus certe fuit longe alienis à studio ac professione Philosophiæ. Deinde si Iustinus Aelium Verum hic designare voluisset, cur ejus nomen reticuisset. Neque enim Philosophi Caesaris appellatio, sufficere videtur ad designandum Aelium Verum, cum præsertim hæc appellatio communis sit etiam Marco. Ex his difficultatibus facile nos expedire possumus, si hunc Iustini locum ita legamus, prout exhibent scripti codices *ἢ φιλοσόφῳ, καὶ σαρῶ φῶσει ἰσῶ*, quam quidem lectionem probat etiam Casaubonus in notis ad Capitolinum in vita Marci. Nos verò eam lectionem paulo ante improbavimus. Nec sane videtur ferri posse hæc lectio, si rem attentius expendamus. Sequitur enim apud Iustinum *ἰρασην τῆς αἰσῆς*, Id est, *literarum Studiose*. Ubi vides Marco & Lucio sua cuique adjungi epitheta; & Marcum quidem Philosophum nominari, Lucium verò Studiosum literarum.

Ἰουστίνος Πλείστου τῆς Βακχίου. Hieronymus in catalogo patrem Iustini Priscum Bacchium dictum esse scribit, quem secutus est Christophorus. Verum Bacchius avus fuit Iustini. Itaque addit Iustinus τῆ ἀπὸ Φλαβίας, quod nō nisi de pluribus dici potest, de patre nimirum & avo.

Ἰουστίνος τῆς Φλαβίας τῆς Νέας Πόλεως. Inepte Christophorus vertit ex gente Flavia. Flavia dicta est Neapolis civitas Palæstinæ, eo quod colonia esset à Flavio Vespasiano deducta. Antea Sichein dicebatur. Plinius tamen coloniam eam fuisse non dicit. Postea Severus Imp. jus civitatis ei ademit, eo quod Nigri partes fovisset pertinacius. Spartianus in Severo *Neapolitanis Palæstinensibus jus civitatis*

ἄρῳ, id est, in vici formam redegit. Porro Methodius in libro de resurrectione hoc Iustinum ornate elegit *Ἰουστίνῳ δὲ ὀνομασθέντι, ἀνὴρ ἄνε πρὸς ἑαυτὸν ἢ πρὸς ἄλλους, ὅτε τῆ ἀρετῆς.*

ἰσῶ. *Postulatum* vertit Rufinus. *ἐπιτοχίαν* deferre, quod plerumque fiebat scripto. Exstat huiusmodi libellus precum Marcellini presbyteri, oblatum Theodosio Augusto, quem nuper edidit Jac. Sirmondus. Quis incipit: *De precibus manus vestram*, &c. Sed & in 2. tomo operum Athanasii, referuntur ejusmodi preces Arianorum oblatae Joviano Augusto adversus Athanasium, quæ in Græco *ἐπιτοχίαι* dicuntur. male Interpres Galleganus vertit. Incipiunt autem prolixius eodem modo quo libellus precum Marcellini *δὲ τῷ μὲν δα σὺ τῆ ἀρετῆς.*

In Caput XIII.

ἄτοκράτωρ καὶ σαρῶ. In tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. vox *καίσαρ* primam syllabam perdidit, non circumflectit. Neque hoc duntaxat in hoc, sed ubicumque ea vox occurrit, in illis exemplaribus constanter accurit.

Μάρκῳ Ἀυρήλιῳ Ἀντωνίνῳ. Errat Eusebius, qui Antonino Pio hanc Epistolam tribuit, cum sit Dni Marci, ut ex inscriptione ipsa apparet, scripta anno 1. ejus Imperii, cum ipse esset tertium Consul. Vide Falto Onuphrii ad annum urbis 914. Hunc Eusebii errorem vidit quidem auctor Chronici Alexandrini. Sed illam Epistolam Imp. Marci male assignavit anno ejus 10. Eusebii errorem secutus est Joannes Zonaras. Scribit enim Iustinus Philosophum apologiam pro Christianis Antonio Pio obtulisse, qua permotus Imp. edictum ad Commune Asiae scripsit, ne ullus Christianorum religionis causa puniretur; sed si quis eo nomine delatus esset, accusatore multato reus dimitteretur. Scio quidem P. Hannonem in notationibus ad vitam Iustini cap. 5. contendere hanc Epistolam esse Antonini Pii. Sed argumenta quæ ad hujus rei probationem afferit, parum firma mihi videntur. Nam quod ex Melitonis Apologitico adducit, prorsus evertit ejus sententiam. Quæ pro Melito omnia illic re scripta Antonini Pii pro Christianis recenset; Epistolam scilicet ad Larissæos, ad Thessalonicenses, ad Athenienses & ad omnes Græcos. Quod si Epistola ad Commune Asiae esset Antonini Pii, eam certe nō omisurus fuisset Melito, ut pote Asianus. Quomodo enim eam ignorare potuisset, quæ publicè proposita fuerat Ephesi. Cur verò alias quidem Pii Epistolas, ad Macedones & ad Achaivos scriptas commemorasset: hujus ad suos populos scriptæ ne mentionem quidem fecisset.

τῆ κοινῆ τῆς ἀσίας. Ita Cicero Cōmune Milyadum & Commune totius Siciliae in Verrinis dixit. *Πετροῦ κοινὸν ἀσίας* dicitur, subaudiendū est *κοινὸν ἑσῶν.* Habebant enim Asiani commune concilium totius gentis, quo singulæ civitates Legatos seu Syndros mittebant, ut docet Aristides in 4. orat. Ierurum. Et Aristides quidem illic scribit, hoc concilium in superiore Phrygia convenisse, id est, Apameæ vel Synnadis. Videtur tamen etiam in aliis civitatibus congregatum fuisse. Erant & in aliis provinciis populi Rom. hujusmodi concilia: ut concilium

provincia Africa, Concilium Byzacenorum, Concilium Tripolitanorum; de quibus notavi ad lib. 28. Amm. Marcellini pag. 373.

Νεφελος ποσ ηαε ρεβα; addit εδδ ημων. Quam scripturam confirmat Rufini interpretatio. Sed vos, inquit, confirmatis eorum quos persequimini sententiam quam de vobis habent, dicentes vos impios esse.

εσ δ' αν εδδειςτοι αιρητοι. In tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. legitur εσ δ' αν εδδειςτοι αιρητοι, quam scripturam magis probor.

τιδ εκειν καταρημενους. Ita quidem codex Regius, cui consentit Nicephorus. Verum in codice Mazatino & Fuketiano scriptum inveni τιδ εκειν καταρημενους. Codex autem Medicæus scriptum habet τοδ εκειν καταρημενους. Quod si τοδ εκειν legamus, referendum erit ad verbum τινδ ανους sicut retulit Mufculus. Si verò τιδ εκειν cum Maz. & Fuk. legi placeat, tum referendum erit ad verbum καταρημενους prout retulit Langus. Sic enim vertit: Quibus præstabilibus etiam, dum accusari arguique videntur, pro Deo suo mori potius, quam in vitam manere.

εσ δδ μορτασ δε τα ημετερα. Legendum videtur να κριτασ, ut scribitur apud Iustinum in calce Apologetici. Quam scripturam secutus est Christophorus. Sic enim vertit hunc locum: Et scilicet vestri omnium casus in religionem tanquam eorundem causam transferitis. Eundem quoque sensum expressit Rufinus. Sed Græca Antonini verba sensum hunc admittere non possunt. Optime Langus, doctus Nicephori Interpretes, hunc locum ita vertit: De terra motibus autem qui vel facere vel fieri adhuc; non importunum fuerit vos qui ea de causa animam despondistis, admonere, ut scilicet res vestras cum rebus illorum conferatis. Igitur Langus hunc locum ita legit: να ατροπον υμασ. υπαμυνουσ, αδδουκωμενυσ ετασ πειθουσ. κατ' εβδδ μορτασ τα υμετερα σπει τα εδδειςτοι. quemadmodum legitur ad calcem apologetici Iustini. Quæ quidem scriptura mihi vehementer placet.

τιδ δεσποτυ πατρεσ. Supra monuimus, graviter hallucinari Eusebium qui hanc Epistolam Antonino Pio adscripserit. Verum licet Epistola illa non sit Antonini Pii, opportune tamen & suo loco hic adducitur. In ea quippe sit mentio Epistolæ illius quam Antoninus Pius rescripserat ad Rectores provinciarum, consultus ab iis quid Christianis agendum esset. Hujus Epistolæ Divi Pii meminit Melito infra cap. 26. quæ vetitum esse dicit: μηδεν νεωτεριζαν εδδειςτοιουσ. Hic verò in Epistola Divi Marci dicitur cautum esse à Divo Pio, μηδεν εγγλεϊν quod idem est.

σπειτι δε εσ εφθεσ. Id est, proposita Ephesi. Sic in aliquot legibus codicis Theodosiani assignitur P. P. Roma aut Carthagine. Quæ nota significat illam Imperatoris legem publicè propositam esse in ea civitate. Solebant autem Imperatores, quoties aliquam Constitutionem ad omnium notitiam pervenire vellent, sua manu adscribere proponatur; ut discimus ex Novellis aliquot Valentiniani & Majoriani, & ex Epistola 51. Juliani Aug. ad Alexandrinos, in cuius calce scriptum est: σπειτε δδ τασ τοισ ημετεροισ παλιτασ αληθεσ ρησασ.

εσ τη κεινη τησ ασιασ. Aliter hic sumitur Commune

A Asia, aliter in inscriptione hujus Epistolæ. Nam in inscriptione quidem ipsa, ubi legitur M. Aurelius Antoninus Communi Asia, sumitur pro Concilio, seu pro Legatis qui ex tota Asia Ephesum conveniant ad sacra ludosque in honorem Imperatorum. In fine autè Epistolæ, sumitur pro loco ipso in què conveniebant. Potest etiam sumi pro templo quod commune Asia construxerat in honorem Romæ & Augusti. Existat sane vetus nummus Claudii Augusti editus à Joanne Trifano Sanctamantio, in quò templum expressum est hoc titulo R. & AUG. cum hac inscriptione ad utrumque latus templi. COM. ASIAE. Hoc templum Ephesi fuisse existimo, quò conveniebant omnes Asia civitates ad sacra pro salute Imp. & populi Romani celebranda. Eratq; hoc templum publici juris totius Asia, utpote communi sumptu exstructum. Ludi quoque eodem nomine dicebantur κεινησ ασιασ, vel in plurali numero κεινα: quorum mentio sit in inscriptione Farnesiana, & in marmoribus Arundellianis. Et hos quidem ludos Smyrnæ actos fuisse docent suprascriptæ inscriptiones, & nummus Imperatoris Severi apud Trifanum hoc titulo: ΠΡΩΤΑ ΚΟΙΝΑ ΑΣΙΑΣ ΚΟΜΥΡΝΑΙΩΝ. tamen nihil vetat quominus hos ludos etiam Ephesi actos fuisse credamus, præsertim cum hæc Epistola Divi Marci id omnino suadere videatur.

σπεισ τ' αυτουρατορα υηρον. Ita fere Græci nominant M. Antoninum, ut notavi ad lib. 27. pag. 339. Amm. Marcellini. Hieronymus in catalogo: Melito, inquit, Asianus Sardenis Episcopus, librum Imperatori Marco Anton. Vero qui Frontonis Oratoris discipulus fuit, pro Christiano dogmate dedit. Vide cap. 27. hujus libri. Ceterum monendus est lectot εηγοσ tribus syllabis scribi in nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. Idque non hic solum sed in sequentibus libris.

In Caput XIV.

δπο σπειτε τ' σπεισ τασ ειρησεις ει πλεωαισ. Hæc verbâ modico intervallo se jungi debent à reliquis. Sunt enim instar indicis seu tituli, quo monemur, ex quonam libro sequentia deprompta sint. Idque ita facere solet Eusebius, quoties integras paginas ex aliquo Scriptore producit in medium. Verbi gratia in libro 7. cap. 32. εσ τ' εδδ τα παρτα ανατολιου κεινησ, & in lib. 8. cap. 10. Ubi luculentum affert testimonium ex Epistola Phileæ martyris απο τ' φιλιασ περὶ θμουτασ ρηματαων.

μαρτυροσσι αι κη πλω ασιασ εναλυσιασ πασση. In quatuor nostris codicibus Maz. Med. Fuk. & Savil. nec non apud Nicephorum legitur μαρτυροσσι τ' τοισ αιησ εσ. Quam lectionem confirmat vetus versio Irenæi. Neque verò id monuissim, sed satis habuissim in editione nostra locum hunc emendare, nisi in hanc editionem nescio quo casu mendum irrepississet, & pro μαρτυροσσι τ' τοισ editum esset μαρτυροσσι αυτοισ.

ετηγινωσκει ημασ. In quatuor nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. & Savil. scriptum inveni ετηγινωσκει ημασ. Quæ si vera est scriptura, per interrogationem id dictum accipere oportebit. Vulgatam tamen scripturam tuetur Nicephorus ac Rufinus. Vetus quoque Interpretes Irenæi eandem lectionem

Pag. 128.

codicibus Maz. Med. Fuk. & Savil. particula conjunctiva additur hoc modo καταπλήξαι γὰρ φασὶ τὰς ἐν κήλῳ φεισώτας καὶ διαμίνους. Vulgatam tamen lectionem magis probo.

τὸν δὲ πο' θαλάσσης κήρυκας. Rufinus murices vertit. Genus est marinæ cochleæ seu conchæ, cujus mentio fit in veteri Epigrammate nondum edito Quinti cujusdam, ubi Damis piscator Apollini Acris- tæ hujusmodi concham dedicat.

Ακριτὰ Φοῖβω, βιθυίδος δὲ τὸδε χόρυξ
Κράσσιδον αἰγυαλοῖς γειτονίουσιν ἔχει.
Δάμις ὁ κρυπτιτῆς, ψάμμο κίρατ' αἰν' ἰγείδων
Φρουρητὸν κήρυκ' αὐτοφρεῖ σκέλοσι
Θῆκε γέρας λιτὸν μῦρ, ἐπ' ἰυσεῖν δ' ὀ γυραῖς
ἐν γόμφῳ Ἐγούσων ἐντὸς ἰδ' εἰν' αἰδύλω. Id est,

Acris tæ Apollini, qui hanc oram Bithynia
Litoribus vicinam tenes:

Damis piscator, qui semper rete ad arenam usque
demittit,

Muricem nativo vallo munium

Dicavit senex: leve quidem donum, sed tamen pie-
tatis causâ;

Precatus ut absque morbis admanes descendat.

Ἐσπεριονόντα σουθὲν χάριτι πλὴν ἔμφυτον, Ἐδ. Verba ipsius Epistolæ quam superius exscripsimus, longe alium sensum exhibent. Neque enim scriptum, sed lociiorum animos exemplo tuo confirmasse dicitur Germanicus. ἰ γὰρ Ἰουδαϊκὰ καὶ Γερμανικὸς ἐπὶ ῥῶντων ἀπὸν πλὴν θεῶν δὴ τῆς ἐν αὐτῷ ἔσπεριονόντα. Qui sensus mihi quidem magis placet.

ἀνόμου βίου ἀπαλλαγῆν. Hoc loco vocem restituumus, quæ in Regio quidem codicis deerat, sed in tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. & in exemplari ipsius Epistolæ legitur hoc modo: ὡς ἐν τὰ γιν' τὰ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγῆν. πλὴν καὶ θεῶν τῶ ἴσθους. In codice Maz. & Fuketiano καὶ θεῶν scribitur quidem una voce, aspero tamen spiritu media syllaba prænotatur.

τῆς σωτηρίας ἐσδοῦναι. Rufinus vertit salutem signitia perdere. Musculus verò salutem suam prodece. At Christophorus uberior ut solet & prolixius interpretatus est hoc modo: Et tandem salute prodi- ta manus præsignavia dedisse. Sane aliquid hic vide- tur deesse. Neque enim Græce dicitur ἐσδοῦναι τῆς σωτηρίας, nisi forte subaudias ἔνικα. Nec immeritò quis suspicetur scribendum esse ἐκπῆσοντα τῆς σωτη- ρίας, ἐσδοῦναι.

καὶ πῶς σεμνὴ καὶ ἰουσαθεῖ τῷ προσώπου. Codex Re- gius quem multis in locis à reliquis exemplaribus discrepare monuimus, scriptum habet ἰουσαθεῖ τῷ προσώπου. Quam scripturam confirmare videtur Ni- cephorus, & Eusebius ipse, qui paulo antea de Poly- carpo ita loquitur: τὰ μὲν πρῶτα τοῦτων ἀκούσαντα, ἀτάραχον διαμῖνας ἰουσαθεῖ τὸ ἦδ' ἔκ' ἀκίτητον φυ- λάξαντα. Rufinus quoque ita legisse videtur: sic enim vertit: Ita ut illi miraremur & stupere quid tantum studiū fuerit, ut vir illius gravitatis & hono- statis, in tam longæva ætate, & tanta viæ auctoritate positis, perquiri & comprehendi iussus sit. Certe τὸ ἰουσαθεῖ de hominis vultu dici posse non puto. Qua- re lectionem codicis Regii in interpretatione mea sequi malui.

καὶ πῶποτε συμβεβηκότων ἀμψ. Longe rectius in codice Mazarino ac Mediceo legitur συμβεβηκό-

των. Atque ita Rufinum legisse ex interpretatione eius apparet. Sic enim vertit: Mentem faciens omnium quoscumque nosse potuit. Vetus quoque In- terpres hujus Epistolæ quem Jacobus Usserus edidit, non aliter legisse deprehenditur. Veritatem: Facta omnium mentio notorum ignotorumque. Eo- dem fere modo Langus interpretatur, quæ in gra- co legeretur συμβεβηκότων. Postquam precationem finit, in qua omnium qui aliquando secum convenerat fecit mentionem.

ὅτι καὶ δίδαντες αὐτῶν ἔργον. Nostri codices Maz. Med. & Fuk. scriptum habent ἔργον.

ὅτι συμβεβηκότων. De hoc magno Sabbato varie sunt doctorum hominum opiniones, Ag- dius quidem Bucherius in libro de Paschali Juda- rum cyclo cap. 8. magnum Sabbatum ait dici, in quod prima Azymorum dies incidisset. Id autem contigisse anno vulgari Natalis Domini 169. die 26. Martii: quo die passum esse Polycarpum videte Chronici Alexandrini disertè testatur. Sed hanc opi- nionem reprehendit Jac. Usserus cap. 3. de anno Macedonico. Negat enim Sabbatum illud in quod prima Azymorum dies incididerat Sabbatimagine no- mine unquam appellatum fuisse. In quo tamen ei non assentior. Nam præter locum ex Joannis Evangelio, qui Bucherianæ opinioni omnino vi- detur favere, id manifestè confirmat Anallatus Sinaita in orat. 5. de resurrectione quam edidit P. Steuartius. Cum enim, inquit, magno Sabbato in fe- stum Azymorum incurrente Iudæi à Pilato petierunt corpora eorum qui crucifixi erant deponeretur, etc. Alia est opinio Edouardi Livelei, qui Sabbatum magnum dici censuit illud, in quod solemnitas Purim seu dies sortium incididerat: id autem acci- disse anno Christi 167. die 22. Februarii juxta ho-

diernum computum Judæorum; quo die captum esse Polycarpum, sequenti vero 23. passum vult idem Liveleus. Sed hanc sententiam merito im- probavit Usserus. Nam cum hæc Epistola in qua Sabbati magni sit mentio, à Christianis & ad Chri- stianos scripta sit, Christianorum potius diei sole- stum, quam Judaicam solemnitate ab illis de- signatum fuisse credibile est. Adde quod hæc opi- nio Livelei prorsus dissentit ab Epistola Smyr- næorum. In Epistola quidem Smyræorum Poly- carpus comprehensus esse dicitur die Parasce- ves sub vesperam, sequenti verò die, qui dies erat magni Sabbati perductus in urbem, & processu- laryi judicio flammis absumptus. At Liveleus Polycarpum die Sabbati comprehensum, se- quenti verò passum esse prodit. Tertia est opinio Jac. Usserii, qui Sabbatum magnum in hac Episto- la dici ait illud quod Pascha proxime antecesserat. Neque enim Christiani aliud unquam Sabbatum ita appellarunt, quam illud quod Paschalem so- lemnitatem præcedebat: seu proximè illam præce- deret, ut sit apud eos qui semper die Dominico Pascha celebrant; seu diebus aliquot interjectis, quod fiebat apud eos qui cum Judæis Pascha ce- lebrabant, nulla habita ratione diei Dominice. Quorum è numero fuisse Polycarpum omnique totius Asiæ Ecclesias, testatur Eusebius. Sane Ju- dæos Sabbatum magnum appellare illud quod so- lemnitatem Paschalem proxime antecesserat, dis- scimus tum ex tractatu Schulchan Aruk: tum ex

Synagoga Judaica Buxtorfij. Porro anno Christi 169. terminus Paschalis juxta Alexandrinos fuit Martij die 29. Calippicus verò die Martij 30, vel 31. Sabbatum quod lunam hanc 14. antecessit, in Martij diem 26. incurrit, seu in diem 7. Calendas Aprilis: quo die passum esse B. Polycarpum auctor Chronici Alexandrini testatus est. Verum tum in hac Usserij, tum in altera Bucherij opinione, multa sunt quae mihi non satisfaciunt. Primum enim cur auctorem Chronici Alexandrini in die quidem passionis B. Polycarpi sequuntur; in anno verò ab eodem dissentiant. Deinde in Actis Pionii martyris & in Menæis Græcorum, natalis B. Polycarpi confertur in diem 23. mensis Februarii. Quibus consentit etiam *anastasio*; seu adnotatio illa quae legitur in fine hujus Epistolæ Smyrnæorum. In ea quippe disertè scribitur Polycarpum passum esse die 2. mensis Xanthici, id est, ante diem 7. Calendas Martias, ut rectè vertit vetus Interpres. Quod quidem nos pluribus infra confirmabimus, advertebat Jac. Usserij sententiam, qui Xanthicum mensis Smyrnæorum à die 25. mensis Martij incepisse dicit. Postremo nequaquam verisimile mihi videtur, Ecclesiam Smyrnæorum Sabbatum magnum more Judaico accepisse. Quamvis enim Asiani Pascha cum Judæis celebraverint, non tamen ex eo sequitur, illos Sabbatum magnum cum Judæis pariter observasse.

ἰσχυροὶ καὶ ἠρώδης. Irenarchæ munus erat, seditiosos homines & pacis publicæ turbatores comprehendere, & præmissa notoria ad tribunalia judicium perducere, ut docet Augustinus Epist. 140. & 159. Hinc est quod Herodes Irenarcha Smyrnæorum, Polycarpum hic vehiculo suo excepisse dicitur; quem scilicet per satellites suos inquiri & comprehendendi iusserat. Creabantur autem Irenarchæ ex corpore curiæ, ut indicat lex 49. in codice Theodosiano de decurionibus, in qua præpositi pacis dicuntur. In Epistolis Libanii *ἀρχῶν τῆς ἐπιπέδου*. Tandem Theodosius junior in Oriente penitus eos abolivit. Exstat eius constitutio in codice Theodosiano. Habebant autem sub dispositione sua equites ac diognitas. Erant hi levis armaturæ milites, ad persequendos & capiendos latrones comparati. Similes pæne sunt Irenarchis hi quos Præpositos Marescallorum vulgo appellamus.

ἀνεγύρα ὁ ἀνθύπατος. Hic Proconsul Asiæ vocabatur Statius Quadratus. Sic enim rectè scribitur in veteri interpretatione latina hujus Epistolæ, quam primus edidit Jac. Usserius Armachanus. Male in græco textu *ἐπίτι*; nec rectius in Chronico Alexandrino *τάτι* exaratur. Is est, ut opinor L. Statius Quadratus qui Consul fuit principatu Antonini Pij, anno urbis conditæ 895. ut legitur in Fastis Onuphrij. Eiusdem Proconsulis Asiæ meminit Aristides in prima & quarta orationum sacram, ubi etiam illum Rhetorem vocat. Quare non dubito, quin idem sit cum Quadrato Consule, quem Philostratus Vari Sophistæ magistrum fuisse dicit, qui proposito argumento ex tempore declamare solitus esset, ac Favorinum Sophistam æmularetur. Quo anno Proconsulatum Asiæ gesserit, non dicit quidem Aristides. Verum ex eius narratione id elici posse mihi videtur. Etenim in 4. orat. sacra-

rum ait Aristides, paulo post pestem illam quæ in Asia grassata est, Severum Proconsulem fuisse. Eusebius in Chronico eam pestem confert in annum 8. M. Aurelij Antonini. Proinde Severus anno M. Aurelij 9. Proconsul Asiæ fuit. Eodem Proconsule Aristides scribit se literas accepisse ex Italia ab Imperatoribus; à seniore scilicet Augusto & ab eius filio. Ubi Augusti nomine intelligit Marcum. Filius autem Imp. est Commodus, qui jamtum Cæsar fuerat appellatus. Ante Severum proximo anno Proconsul fuerat Pollio, ut ibidem testatur Aristides. Proxime verò ante Pollionem Proconsul Asiæ fuerat Quadratus noster. Sic enim ait Aristides in eadem oratione: ubi postquam ea retulit quæ Pollione Proconsule sibi acciderant: *Age, inquit, quasi per scilicet præcedentes, id quod ante hac contigit memoremus. Cum Sophista ille, cujus paulo ante meminimus, Proconsule esset, &c.* Hic Sophista sine dubio Quadratus est, cujus mentionem antea fecit Aristides in eadem orat. 4. ubi etiam eum Rhetorem appellat. Ita Quadratus Proconsul Asiæ fuit anno 7. Imp. Marci. Quo etiam anno Eusebius in Chronico Polycarpi martyrium refert. Falluntur itaque qui Polycarpi martyrium ferrius tetulerunt, anno scilicet 9. Imp. Marci. Cum enim ex Aristidis testimonio constet, Quadratum sub quo passus est Polycarpus, anno 7. Imp. Marci, proconsulatum Asiæ gessisse, Polycarpi mors in eum annum necessariò conferenda est.

ὁ δὲ ἀνθύπατος. in codicibus nostris Maz. pag. 132. Med. & Fuk. scriptum est *ὁ δὲ ἀνθύπατος*. *ἔφην*. *Ἐπιπέδου*. &c.

ἀμὲν ἀδελφοὶ. *Ἐγὼ γὰρ μὴ εἶδον ἑκπεπληρωμένον τὰ χεῖρα μετανοίας*. Ultima vox non videtur hic convenire. Ac libenter pro voce *μετανοίας* rescriberem *διδάσκου*; quem sensum in interpretatione mea sum secutus. Idem quoque Rufino placuisse video. Sic enim ille vertit hunc locum: *Proconsul dixit: bestias habeo quibus subrigeris* (ita cotrexii partim ex codice Parisiensis Ecclesiæ, partim ex Regio) *nisi cito peniteatis. At ille respondit: Adhibeantur. Nobis enim immobilis sit sententia: nec possumus de bono ad malum per penitentiam commutari.* Nicephorus quoque ut hujus loci sensum exprimeret, circumlocutione usus est hujusmodi: *ὁ γὰρ ἐμοὶ μετανοίας ἀσφύς ἐπέδωκεν, ἢ δὲ ἔκπεπληρωμένον τὰ χεῖρα μετανοίας; ἀλλ' ἢ ἐν ἑξελισσόμενον τὰ δίκαια τῆς ὄψια.* Quasi diceret: Noli sperare ὁ iudex, fieri posse ut in unquam peniteat. Nos enim unam duntaxat penitentiam agnoscimus, cum à vitiiis ad virtutem, & ab errore transitur ad fidem. A melioribus verò ad deteriora migrare, id nequaquam respiscere est.

ἔφην ὁ βούλες. Codex Maz. ac Med. cum Fuk. & Sav. scriptum habent *ἔφην ὁ βούλες*. Rufinus vertit: *Adhibe utrum voles*. Ignem scilicet aut bestias.

τὸν δὲ σὺ ἀπέλυον. Rufinus *municiparium* vertit quod equidem probare non possum. Etsi enim Asiarchæ munera edebant, non hoc tamen erat peculiare eorum officium. Multi quippe alii hujusmodi spectacula exhibebant: verbi gratia Magistratus Municipales seu Duumviri, ut est in lege 1. cod. Theod. de spectaculis. Vertendum igitur est *Asiarcham*. Erant autem Asiarchæ sacerdotes Communis Asiæ. Nam cum Asiani communia haberent

templa, sacra, festos dies, & commune Concilium; commune etiam habebant gentis sacerdotium, quod Asiarchia dicitur in libris Juris. Eligebantur autem Asiarchæ hoc modo. Singulæ urbes Asiæ in initio cuiusque anni, id est, sub æquinocetium autumnale, concionem habebant, in qua unum ex suis civibus Asiarcham nominabant: legatos deinde mittebant ad commune gentis concilium, qui nomen eius qui domi electus fuerat renuntiarent. Tum *συνεδροι* ex omnibus iis quos singulæ civitates Asiarchas nominaverant, decem circiter eligebant. Docet id Aristides in quarta orationum Sacrarum, ubi se tertium aut quartum Asiarcham à Synedris, id est, à communi Asiæ consilio designatum esse dicit. Sed difficultas est, utrum hi omnes qui in publico Asiæ Concilio designati fuerant, simul sacerdotium gesserint; an verò unus duntaxat fuerit Asiarcha. Plures quidem fuisse quotannis Asiarchas affirmat Jac. Usserius Armachanus, eo quod in cap. 19. Actuum Apostolorum, plures memorantur Asiarchæ suasisse Paulo, ne in theatrum Ephesiorum prodiret. Sed locus ille Actuum nihil probat. Asiarchæ enim illic vocantur qui Asiarchiæ sacerdotium gesserant; eo plane modo quo Pontifices Judæorum in Evangelio dicuntur, quotquot Pontificatum antea administraverant. Ego verò libentius crediderim, unum duntaxat fuisse quotannis Asiarcham. Licet enim plures à synedris designati soleant, id forte fiebat, ut ex eorum numero unum aliquem Proconsul Romanus eligeret; quemadmodum de Irenarchis fieri solitum esse tradit Aristides in eadem oratione. Potuit etiam id consultò fieri à synedris, ut si forte is qui primus Asiarcha ab ipsis fuerat designatus, fato concederet priusquam sacerdotii sui munus expleisset, alter esset qui eius locum expleret. Unum porro fuisse quotannis Asiarcham apparet ex fine hujus Epistole, ubi Polycarpus dicitur passus esse sub Philippo Asiarcha: Proconsule autem Asiæ Statio Quadrato. Nam si plures erant Asiarchæ, non unus tantummodo nominari debuit. Porro valde onerosum erat hoc sacerdotium: atque idcirco non nisi opulentiores ad id gerendum eligebantur. Hinc est quod Strabo observat, Asiarchas fere ex Trallianis desumptos fuisse, propterea quòd eius urbis cives, totius Asiæ opulentissimi essent. Non solius autem Asiæ, sed generaliter omnium provinciarum sacerdotes munera edebant. Augustinus in Epistola 5. de Apuleio loquens: *Qui sacerdos provincia pro magno fuit, ut munera ederet venatoresque vestiret, & pro statua sibi apud Coenenses locanda, ex qua civitate habebat uxorem, adversus contradictionem quorundam civium litigaret.* Ubi obiter moneo scribendum esse apud *Oenses*. Uxor enim Apulei erat ex Oëa urbe Africæ. Ex his intelligitur cur tantopere laboraverit Aristides, ut publico Asiæ sacerdotio liberaretur. Quippe id onus erat gravissimum, cum Asiarchæ ad editionem munerum constringerentur. Philostratus in Scopeliano Sophista: *ἀρχιερεύς μὲν ἦν ἡμεῖς τῆς ἀσίας ἀντιόχει, καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῆς πατρὸς πατρὸς. ὁ δὲ ἕτερος οὗτος πολλὸς, καὶ ὑπερ πολλῶν χρημάτων.* Id est: *Pontifex Asia seu Asiarcha fuit ipse & majores eius, ita ut continua serie filius patri succederet. Est autem hujus sacerdotii honos non mediocri, nec mediocri pecunia constat.*

εις τὸ τοῦ ἑσπεριουῦτων. In tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuket. scriptum est *ἡσπεριουῦτων*, quemadmodum etiam legitur in exemplaribus quibus usus est Jac. Usserius Armachanus. Rufinum quoque ita legisse ex eius versione apparet. Sic enim interpretatur: *Prætoris laudis ardentius in hoc ex more ferventibus.*

ὑποθέτει ἰωάννην. Hujusmodi officium Episcopi & Confessoribus præstare solebant veteres Christiani. Sic in passione Fructuosi Episcopi legitur: *Cum venisset ad amphitheatrum, statim ad eum accessit Augustalis nomine lektor eiusdem, cum flebimur precans, ut eum excaecaret.*

ἡ ἀπὸ τῆς πολιᾶς ἐπιπέσομετο. Inusitata vox eo quidem sensu, pro eo quod alii dicerent *ἐπιπέσομετο*. At Nicephorus cum hæc non intelligeret, locum interpolavit hoc modo: *ἀπὸ τῆς ἀπὸ πολιᾶς ἐπιπέσομετο.* In Usseriana autem editione locus hic aliter interpolatus est in hunc modum: *ἡ πάντῃ γὰρ καλῶς ἀγαθῆς ἔτι καὶ πολιᾶς, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας ἐπιπέσομετο.*

τὰ ἀπὸς πλεῖ πύραν ἡρμωσμένα ὄργανα. Tonicum molestam intelligo, pice ac bitumine illitum, de qua Juvenalis eiusque scholiastes loquitur. Item pilum seu stiptem ad quem alligabantur comburentes denique clavos ac fones, ut videre est in Actis Pionij martyris sub finem.

ἀναπίμπλητος δὲ τὸ ἀέλω. Verbum *ἀναπίμπλητος* hoc mihi indicare videtur, ipsam quidem orationem tacite ac submissa voce à Polycarpo pronuntiatam fuisse; Amen verò edita voce prolatum. Itaque recte Rufinus vertit, & cum *Amen* interpretatur. Conjecturam nostram confirmat Acta passionis Pionij martyris quæ sic habent: *Cumque Romanus oculos clausisset, turba illum animato egro subiocabatur: sed ipse secreto precabatur. Cumque precandis finem fecisset, oculos aperuit, lamque summa sublimis ascendebat, cum hilaris vultu postremum Amen pronuntians, &c.* Sane hanc olim consuetudinem fuisse Christianorum, ut in fine orationis Amen clara voce resonarent, docet ritus qui etiam nunc servatur in Ecclesia, ut scilicet post singulas orationes à sacerdote pronuntiatas, populus universus acclamet *Amen*.

καὶ γὰρ ἰουδαίας τοιαύτης ἀντιλαμβάνομεθα. In quatuor nostris codicibus Maz. Med. Fuk. & Sord. legitur *ἰουδαίας τοιαύτης ἀντιλαμβάνομεθα*. Apud Nicophorum verò scriptum est *ἰουδαίας τοιαύτης ἀντιλαμβάνομεθα*.

κομφίτορα. Confectores dicebantur qui bestiam in amphitheatro conficiebant. (De his Suetonius in Nerone cap. 12. & Josephus Scaliger in notis ad Manilium. Qui tamen in eo falli videtur, quòd confectores ferarum confundit cum bestiis. Neque enim confectores cum bestiis pugnant sicut bestiarum: sed ad conficiendas feras immittebantur, si quando efferatæ bestie stragem populo minarentur, ut aliquoties contingebat. Hi confectores lancearii dicuntur in gestis præsidialibus Tarabii Probi & Andronici cap. 10. *Itatus Praefes mandatis lanceariis ursum occidit.*

κοινωνίας τῆς ἀγίας ἀπὸ σαπύ. Hic locus in primis notabilis est, quippe qui vetustissimam Christianorum consuetudinem, ac præterea rationem eius nobis ostendit. Ideo enim reliquias martyrum aliquæ

dent, quippe quodcum Evangelio Christi consenserit. A
 Etiam in iustissimum Præsidentem patientiâ ac tolerantia
 superavit. Et hac ratione immortalitatis coronam a-
 deptus, una cum Apostolis atque omnibus Sanctis le-
 tus glorificat Deum Patrem, & benedicit Dominum
 nostrum, gubernatorem corporum nostrorum, & Catho-
 lica per universum orbem Ecclesia pastorem. Ac vos
 quidem petieratis ut cuncta quae gesta sunt, fusius ex-
 poneremus. Nos verò in praesentiarum brevi compen-
 dio indicavimus per fratrem nostrum Marcum. Quae
 vos posteaquam acceperitis, rogamus ut ad fratres ul-
 terius positis Epistolam transmittatis: quo & illi Do-
 minum benedicant: qui ex suis famulis quoscumque
 vult eligit: qui gratia sua atque indulgentia omnes nos
 in Regnum suum aeternum potest inducere, per Filium
 suum unigenitum Jesum Christum: cui gloria, honor,
 Imperium ac Majestas in saecula Amen. Salutate omnes
 Sanctos, universi qui nobiscum sunt, vos salutant,
 & Evarestus huius Epistole scriptor cum omni domo
 sua. Passus est autem beatus Polycarpus die secundo
 mensis Xanthici, ante diem 7. Calendas Martias;
 magno sabbato, hora octava. Captus est ab Herode,
 Pontifice Asia Philippo Tralliano: Statio Quadrato
 Proconsule; regnante in saecula Jesu Christo, cui glo-
 ria, honor, majestas ac thronus sempiternus ab aetate
 in aetatem. Optamus vos in Domino valere fratres ca-
 rissimi, inherentes praeceptis atque Evangelio Jesu
 Christi: cum quo gloria & honor Deo Patri sanctoque
 Spiritui, ob salutem Sanctorum qui electi sunt a Deo.
 Quorum exemplo passus est beatus Polycarpus. Adcu-
 jus vestigia, optamus ut in regno Christi locum habere
 mereamur: Haec ex libro Irenaei, discipuli B. Polycar-
 pi descripsit Cajus, qui etiam versatus est cum Irenaeo.
 Ego verò Socrates Corinthi transcripsi ex Caj extem-
 plari. Gratia sit cum omnibus. Posthac ego Pionius ex
 supra dicto descripsi, cum exemplaria diu quæsivissem,
 & Polycarpus per visionem ea mihi revelasset, ut in-
 ferius declarabo: cum autem vetustate ac longinqui-
 tate tempora prope corrupta essent, collegi ea, ut me
 quoque cum electis suis colligat Dominus noster Jesus
 Christus, cum Patre & sancto Spiritu gloria in sa-
 ecula saeculorum, Amen.

Haec ideo hic adscribenda esse dixi, ut tam
 illustre antiquitatis Ecclesiasticae monumentum
 hic quoque integrum legeretur. Sunt autem in cal-
 ce hujus Epistolae quaedam diligentius observanda.
 Primum est, hanc Epistolam non continuo post Po-
 lycarpi martyrium, sed aliquanto post tempore à
 Smyrnais scriptam fuisse. Nam cum Philomeli-
 es de Polycarpi martyrio fama tantum ac rumore
 tenuis audissent, literas dederunt ad Smyrnæo-
 rum Ecclesiam, rogantes ut cuncta quae in beatif-
 simi viri passione gesta fuerant, singillatim perscri-
 pta ad ipsos mitterentur. Quod quidem libentissi-
 me praestiterunt Smyrnæi, scripta ad ipsos Episto-
 la quam in manibus habemus. Id autem subindi-
 cant his verbis: ὑμεῖς μὲν οὐκ ἔχουστέ τι ἀπὸ τῶν
 ἀλλωθῶναι ὑμῖν τὰ γράμματα, &c. Secundo notandum
 est, Polycarpi martyrium passim in hac Epistola
 Evangelicum martyrium appellari. Nam & initio
 Epistolae, ajunt Smyrnæi: οὐδὲν γὰρ πάντα τὰ ἀποστόλων
 τὰ ἐπιτοίγια ἡμῶν κύριος ἀνὴρ ἐπιθεῖς τὸ κατὰ τὸ
 ἑσθλὸν μαρτυρεῖν. Et in extrema Epistolae parte:
 ἡ τὸ μαρτυρεῖν πάντες ἐπιθυμοῦσι μακάριον, κατὰ τὸ ἐν-
 κριθέντων ἡμῶν. Cur autem consonū Evan-

gelio Christi vocetur hoc Polycarpi martyrium,
 utrobique asserunt rationem Smyrnæi; quod scilicet
 Polycarpus fugerit eos, qui ipsum persequen-
 tur: & quod iniquitatem praesidis donec maderet
 superavit. Illud etiam observandum est, hanc Smyrnæo-
 rum Epistolam petlatam quidem fuisse à Mar-
 co, scriptam verò manu Evaresti: cujus nomen
 adscriperunt Smyrnæi exemplo Apostoli Pauli,
 qui in suis ad Romanos literis Tertii quoque herarum
 scriptoris nomen apposuit. Postremo notandum est,
 quod Polycarpus passus esse dicitur die
 secundo mensis Xanthici: id est, ante diem 7. Ca-
 lendas Martias. Ulfertius quidem tum in nouis ad
 Epistolam Smyrnæorum, tum in libro de anno So-
 lari Macedonum & Asianorum, cap. 1. affirmat
 Smyrnæos præter morem reliquarum Asiae civita-
 tum, mentem Xanthicum exortos fuisse à die 25.
 mensis Martii. Sed cum ad id probandum nullam
 rationem afferat, in eo non possum illi assentiri.
 Quis enim credat, Smyrnæos in mentem Macedo-
 nicorum dispositione à reliquis Asiae civitatibus
 distulisse. Certe si ita fuisset, Smyrnæi diem quo
 passus est Polycarpus, non ita designassent, ut legitur
 in hac Epistola: μαρτυρεῖ δὲ ἐπὶ πολυκαρπίου ἡμεῖς
 τὴν 25 αἰών. Sed ad vitandam ambiguitatē, adscrip-
 sent καὶ ἡμῶν τὸς Σμυρναίους. Ceterum Smyrnæorum
 in anni ac mēium suorum dispositione priorum cum
 Asianis consentisse, docent Acta Pionii martyris
 qui passus est Smyrnæ in persecutione Deciani,
 in quibus ita scribitur: Haec acta sunt Julio Pro-
 consule ante 4. Idus Martias more Romanorum.
 C. Asiae autem more, septimi mensis undecimo. Re-
 cētus in Chronico Alexandrino legitur: ἐπὶ τῇ 11
 ἡσπείρου μηνὸς ἑβδόμῃ. Cum igitur Smyrnæi non aliter
 menses suos ordinaverint quam ceteri Asiani:
 apud Asianos verò mensis Xanthici initium in xi-
 cesimum secundum Februarii diem incidere, idem
 quoque à Smyrnæis observatum sit necesse est.
 Quare in Epistola Smyrnæorum de martyrio Poly-
 carpi scribendum est ἐπὶ τῇ 25 καλῶν μαρτίου, ut
 legit vetus Interpres. Nam secundus dies mensis
 Xanthici apud Smyrnæos & Asianos cadere in
 7. Calendas Martias. Certe eo die, 23. scilicet Fe-
 bruarii, & Smyrnæi & omnes Graeci memorem
 sancti Polycarpi semper celebrant, ut constat
 tum ex Actis Pionii martyris, tum ex Metaxa
 Graecorum. Quod si quis cum Ulfertio nobis obje-
 ciat, diem magni sabbati quo passus est B. Poly-
 carpus, nunquam posse cadere in 7. Calendas Mar-
 tias, respondebimus obscurum nobis esse atque
 incompertum, quodnam fuerit magnum illud sab-
 batum, cujus à Smyrnæis facta est mentio, nisi
 in Epistola ad Philomelienses de martyrio Poly-
 carpi, tum in Actis Pionii. Capellus quidem primum
 sabbatum quadragesimae ita vocari existimavit.
 Cujus conjecturam sequetur qui volet. Sed cum
 diem ipsum quo passus est B. Polycarpus tot tantu-
 que testimoniis designatum habeamus, septimum
 scilicet Calendas Martias, praestitit meo quidem ju-
 dicio eam sententiam tueri: quae tum Smyrnæorum
 Ecclesiae, tum omnium Orientalium Tabulis con-
 firmatur, quam incertis de magno Sabbato conje-
 cturis, & Judaeorum traditionibus innitit. Neque
 enim probabile est, Smyrnæos diem quo passus est

B. Polycarpus ignorasse, aut natalem ejus alio die quam quo passus fuerat celebrasse: præsertim cum Smyrnæi in hac ipsa ad Philomelienses Epistola discrete polliceantur, se quotannis diem ejus natalem pie sancteque esse celebratos. Quare cum paulo ante Pionii martyrium, principatu Decii Augusti, id est, octoginta circiter annis à passione B. Polycarpi, constat Smyrnæos natalem B. Polycarpi celebrasse 7. calendis Martias, nefas jam esse exultimo de die passionis ejus amplius dubitare.

in τῇ αὐτῇ δὲ περὶ αὐτῶν γραφῇ ἡ ἄλλα μαρτύριον αὐτοῦ. Male hunc locum accepit Rufinus, Nicephorus & Christophorsonus. Existimant enim in eadem illa de Polycarpi martyrio Epistola, Pionii quoque & Metrodori aliorumque; passiones à Smyrnæis commemoratas fuisse: cum tamen id non dicat Eusebius, sed tantum affirmet, Epistolæ illi in qua de Polycarpi martyrio agebatur, adjunctas fuisse aliorum martyrum passiones; Pionii scilicet ac Metrodori. Certe Eusebius paulo post, Epistolam de Pionii martyrio distinguit ab Epistola illa in qua martyrium Polycarpi describitur: πληρῆστα τῆς ἀπὸ ἀπὸ γραφῆς ἀποστολῆς, τὸς δὲ φίλον ἐπὶ ταύτῃ ἀναπίμπρομεν. Et in hoc quidem fortasse excusari potest Eusebius. In eo verò quod Pionium, Metrodorum, Carpum & reliquos passos esse existimat principatu Marci Antonini, isdem temporibus quibus passus est Polycarpus, nemo illum excusare unquam potest. Quippe ex actis Pionii, & ex actis Carpi & Papuli, constat illos regnante Decio subiisse martyrium. Causam erroris Eusebio præbuit, quod acta illa Pionii & Carpi simul cum Actis passionis sancti Polycarpi in uno codice compacta legebantur. Ex quo suspicatus est Eusebius, illos uno eodemque tempore passos fuisse.

Ἐξ ὧν δὲ ἄλλων ἐν περιλήψει. Hunc locum ita accepit Christophorsonus, quasi acta martyrum Carpi & Papuli, in eadem illa Smyrnæorum Epistola continerentur. Quod tamen verum non puto. Neque enim verisimile est, Smyrnæos martyria quæ Pergami gesta erant, in Epistola sua retulisse. Probabilius est, acta hæc martyrum Pergamenorum à Smyrnæis vel à quibusdam aliis, ob argumenti similitudinem postea adjuncta fuisse Epistolæ Smyrnæorum, & in unum quasi corpus redacta. Atque ita hunc locum cepisse videtur Nicephorus. Duas porro Epistolas Smyrnæorum fuisse existimo; alteram quæ de Polycarpi, alteram quæ de Pionii martyrio seorsum commemoraverit; quibus subiecta erant acta passionis Carpi & Papuli. Certe Pionius itemque Carpus & Papulus Decio imperante martyrium passi sunt, ut eorum acta hodieque testantur. Quare passio illorum referri non potuit in dicta Smyrnæorum Epistola, quæ de Polycarpi martyrio adhuc recenti scripta est ad Ecclesiam Philomeli temporibus Marci Antonini. Vide Baronium ad annum Christi 169. cap. 22. & Ulferrum in libro de anno solari Macedonum & Asianorum, cap. 3.

In Caput XVI.

Ἐὐσεβίου ὑπὲρ τῆς κατὰ τὴν ἑκτὴν δογματικῆν βιβλίον ἀναθεῶς. Eusebius infra cap. 17. mentionem iterum facit hujus secundi Apologetici, quem Justinus Imp. M. Aurelio Antonino pro Christianis dicaverat.

Ejusdem libri meminit etiam Hieronymus in opere de Scriptoribus Ecclesiasticis. Scaliger in animadversionibus Eusebianis pag. 20 r. ait hunc secundum Justini Apologeticum, cujus hoc loco mentionem facit Eusebius, hodie non exstare: idque palam esse affirmat. In quo tamen longe fallitur. Etenim Eusebius, postquam dixit Justinum Philosophum secundam pro Christianis apologiam M. Aurelio Antonino obtulisse, statim ex eadem oratione insignem locum affert, quo Justinus adversus Crescentem Cynicum Philosophum invehitur. Qui quidem locus hodie exstat in Apologia prima ejusdem Justini pag. 46. editionis Parisiensis Græco-latinae. Verum in vulgatis Justini editionibus, orationes illius Apologeticae præpostero ordine collocatae sunt. Nam quæ secunda ponitur in excusis exemplaribus, ea prior loco poni debuit. Quæ verò in editionibus prima recensetur, & ad Senatum Romanum inscripta est, ea posteriore loco collocari debet, ut pluribus infra dicturi sumus.

ἀκρατῶν παρόντων. Ita quidem Regius. Sed quatuor reliqui Mazar. scilicet ac Med. cum Fuk. & Saviliano scriptum habent: ἐπὶ ἀκρατῶν ἐν θύνας αὐτῶν, quod quidem mihi videtur elegantius. Porro hæc periodus cum in Græco confusa sit ac perturbata, in duas à nobis divisa est, ut sensus apertior redderetur. Idque etiam ante nos præstitit Rufinus.

ἡ ξύλον ἐν τῇ ἀναγνώσει. Ita codex Regius & Nicephorus hunc Justini locum exhibent. Sed in vetustissimo codice Mazarino scriptum inveni; καὶ ξύλον ἐν τῇ ἀναγνώσει. In Fuk. ἡ ἐν ξύλῳ ἐν τῇ ἀναγνώσει: In Mediceo ἡ ἐν ξύλῳ ἐν τῇ ἀναγνώσει. Hodie in vulgatis Justini editionibus excusum est ἡ ξύλον ἐν τῇ ἀναγνώσει, quomodo etiam in codice Mediceo prius scriptum fuerat. Eamque lectionem secutus Scaliger, in animadversionibus Eusebianis vertit *pauculo affigi*. At Christophorsonus & ante illum Langus Nicephori Interpres, verterunt *frustularium pati*, pessime meo quidem judicio. Rufinus *baculo & clava feriri*, quasi Justinus clavam & baculum Crescentis Cynici formidaverit. Ego verò ξύλον *perunum* interpretatus sum. Ita enim sumitur ea vox passim apud Eusebium: verbi gratia in libro quinto initio, τὰς ἐν τῷ ξύλῳ ἀγατῶσιν τὰ ποσῶν. Themistius oratione 9, οἱ δὲ ἐκ τῆς συμποδῶν εἰς δεσμοτήρια συνηρησάντων. τοῖς δὲ οἱ συμποδῆς ἐγένοντο ἀντὶ ξύλων. Ad quem locum recte doctissimus Petavius annotavit, ξύλον esse quod Latini dicunt *perunum*, ut est in veteribus Glossis. Eoque sensu apud Prudentium sumi lignum, cum ait:

*Lignoque plantas inserit,
Divaricatis cruribus.*

Quippe hujusmodi compedes erant è ligno. Idem Themistius in oratione nondum edita, quæ inscribitur Constantius seu de humanitate, de tyranno loquens: καθ' ἅπερ οἱ μὲν δεσμοτήριον τὴν φύλαξ, πολλοὺς ἔχον διαμώτας ὑφ' ἑαυτῶν, ἀγαπᾷ τε καὶ ἐγγυθῆν, ὅτι ἐντυχεῖσιν ἑρῶς ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ξύλοις. Lucas quoque in Actibus Apostolorum cap. 16. loquens de Paulo & Sila quos Philippensium Magistratus in carcerem conjecerant, ξύλον ita usurpat: ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς πλάϊον ἑσώτεραν φυλακῆν, καὶ τὴν πόδα αὐτῶν ὑσφαλισατο εἰς τὸ ξύλον. Vetus Interpres ita vertit: *misit eos in interio-*

rem carcerem & pedes eorum strinxit ligno. Arator A
verò in lib. 2. Apostolica historia, eandem rem nar-
rans expressit his versibus :

Conveniunt, ubi carcer erat: quem sedibus imis
Includunt comitante Sala: vestigia quorum
Ligno morsa cavo vinculis tenere beatis.

In Menæo Græcorum die 25. Septembris de SS.
Paulo & Tatta. *Ἐξ ἑλθεῖν τῶν ὡς ἁγῶν ἐξ ἑλθεῖν ἰσφα-
λάδουσαν ἐξ ἀλύσεων ἐξ ἑλθεῖν ἀν.* Latini hoc lignū etiam
cippum dixerunt. Glossæ veteres cippus ποδοδέκην. Sic
in passione Chrysantri & Darix: *Tunc irati milites,*
*mittunt eum in cippo novo & nodosissimo, ita ut in ter-
tio puncto tibiis coarctarent. Igitur cum starent ante
eum & insultarent ei, ita putrefactum est lignum totius
cippi, ut in cinerem converteretur.* Sic legitur in codi-
dice MS. At Metaphrastes eadem Acta describens
sic habet ex versione Lipomani: *Milites indignati B*
*eum in carcerem coniecerunt, & triplici compede strin-
xere: quæ quidem cum ipsi adstarent & illuderent, in
pulverem redacta est.*

Ἐπὶ ἁγῶν ἐξ ἑλθεῖν τῶν πολλῶν τῶν πεπλανημένων.
Longe elegantior est lectio quam in tribus nostris
codicibus reperimus Maz. Med. & Fuk. Sic au-
tem habet: *Ἐπὶ ἁγῶν ἐξ ἑλθεῖν τῶν πολλῶν, πεπλα-
νημένως τὸ σφῆλαιον.* Quæ emendatio adeò necessa-
ria est, ut nisi ita scriptis, quæ sequuntur Justi-
ni verba, cum præcedentibus nullatenus cohæ-
reant. Postquam enim dixit Justinus Crescentem
indignum esse Philosphi vocabulo, propterea quod
de rebus loqueretur quas penitus ignorabat, &
Christianos impios vocabat, ut gratiam captaret
imperitæ multitudinis: addit deinde, illum in eo
graviter errasse: *πεπλανημένως τὸ σφῆλαιον.* Ratio-
nem inde subjungit: *ἢ τι γὰρ ἐν τοῦτων, &c.* ele-
ganter omnino. Itaque non immerito in codice
Regio ad latus horum verborum apposita est nota
Ω. & supra accentus circumflexus, & ον. Quæ
nota significat ὠραιότερον, id est locum venustum & ele-
gantem.

ἐξ ἑλθεῖν τῶν πολλῶν. Hanc loquendi vim & proprie-
tatem non intellexit Christophorus. In hujus-
modi autem locutione subauditur *ἵνα εὐ-
δῆται.*

τὸ σωκρατικὸν ἀξίωμα. Intelligit egregiam
illam Socratis sententiam quæ est apud Platonem:
quam quidem ab Eusebio aut ab Exscriptore omis-
sam, necessario in versione nostra adjiciendam pu-
tavi. Porro hunc locum ex manuscriptis codicibus
Maz. Med. & Fuk. ita restitui: *ὡς γὰρ μὴ δὲ τὸ σωκρατι-
κὸν ἀξίωμα ὀνδὲ τιμῆ.*

σοφιστικὸν ἐν τοῖς ἑλλήνων μαθήμασι. Rufinus ma-
gistrum eloquentiæ vertit: *Tatianus*, inquit, *vir*
eruditissimus, in prima ætate sua oratoriam docens.
Ita etiam vertit Hieronymus in catalogo. Theodo-
ritus quoque in libro 1. Hæreticarum fabularum,
Tatianum primo sophistam fuisse testatur. Ipse Ta-
tianus de se loquens in fine libri adversus Græcos,
eodem utitur verbo quo Eusebius: *ταῦτα μὲν ἂν ἴ
παρ' ἄλλοι μαθῶν ἐξ ἑλθεῖν, πολλὰ δὲ ἐπιφοιτήσας γλῶ-
σσαι, τὸ μὲν σοφιστικὸν τὰ ὑμῖν, τὸ δὲ τῆρας καὶ
ἐπιφωτιστικὸν πολλῶν.* Ubi vox *σοφιστικὸν* nihil
ad eloquentiam pertinet, sed omnem Græcorum sa-
pientiam & liberales disciplinas complectitur.
Sane quod Tatianus ibidem ait se plurimas re-
giones peragrassè, multasque artes & inventio-

nes mechanicas curiosè didicisse, Philosphum ma-
gis indicat quàm Professore eloquentiæ. Adde
quòd liber ille adversus Græcos conscriptus, satis
testatur auctorem parum in dicendo exercitium
fuisse. Est enim eruditus quidem liber, sed sine or-
dine ac methodo composuit.

In Caput XVII.

Ἐπὶ κατ' αὐτὸν ἀγῶν. Quatuor nostri codices Maz. Med. cum Fuk. & Saviliano scriptum habent:
Ἐπὶ κατ' αὐτὸν μαρτυρία.

Ἐν τῇ ἀποστρέφῃ μνημονεύει ἀπολογία. Scribendum
est *ἰν τῇ δευτέρῃ*, ut rectè coniecit D. Petavius in
animadversionibus ad hæresim XLVI. Epiphani,
& P. Halloixius in vita S. Justinii cap. 26. Quæ
Eusebius alio ordine apologias Justinii recenset,
quàm quo nunc sunt editæ. Eam enim quæ in vul-
gatis editionibus secunda inscribitur, & Antonio
Pio nuncupata est, Eusebius priorem appellat,
ut videre est in capite 12. lib. 4. & in cap. 18. ejus-
dem libri. Sed & in libro 2. cap. 12. ubi Justinum
de Simone Mago loquentem inducit, locum af-
fert ex priore ejus Apologetico, qui in 1. Justinii
apologia hodie legitur. Quæ verò in vulgatis edi-
tionibus prima dicitur apologia & ad Senatum
inscribitur, eam Eusebius secundam vocat, ut
videre est in capite decimo-sexto, & M. Aurelio
Antonino post obitum Imperatoris Pij, oblatam
esse dicit à Justino in cap. 16. & 18. Ego verò quod
quidem spectat ad ordinem Apologiarum Justinii,
facile assentior Eusebio: & illam quæ ad Senatum
vulgo inscribitur, posteriori esse concedo: præ-
sertim cum videam idem placuisse viris doctissimis,
Bellarmino, Baronio & iis quos supra memoravi.
Sed & Georgius Syncellus in Chronico ejusque
Interpres Anastasius Bibliothecarius ad annum
Christi 46. prorsus cum Eusebio consentiunt.
Sed quòd priorem Justinii Apologeticum M. Aure-
lio Antonino nuncupatum esse scribit, in eo non
possum illi assentiri. Nec ignoro viros doctissimos
quos supra memoravi, cum Eusebio consentire.
Sed quicumque rem ipsam accuratius expendere
voluerit, inveniet profecto Apologeticum illud,
non ut scribit Eusebius M. Aurelio, sed potius An-
tonino Pio nuncupatum esse. Nam initio Apolo-
getici ait Justinus mulierem illam Christianam,
cum à viro accusata esset, dedisse libellum Impe-
ratori: *ἐξ ἡ μὲν βελιδιον σοὶ πρὸς αὐτοκράτορα ἀπέδωκεν.*
Quod si Apologeticus ille successibus Antonini
Pii dicatus fuisset ut vult Eusebius, certe Justinus
in plurali numero dixisset *ὑμῖν τὸν αὐτοκράτορα.*
Marcus enim & Verus ambo simul erant Augusti.
Secundò scribit Justinus, Lucium quendam cum
Ptolemæum Christianum ad supplicium duci videret,
his verbis judicem compellasse: *ὦ σπυριονιστικῆ
καὶ αὐτοκράτορος, ἡδὲ φιλοσόφου καὶ σοφιστικῆς.* Id est:
*Non hac decet Imperatorem Pium, non Philosphi
Casaris filium.* Apud Eusebium in cap. 17. lib. 4.
rectius legitur *ἡδὲ φιλοσόφου*: quam lectionem ma-
nuscripti codices confirmant. Quis est igitur, qui
non videat, Antoninum Pium hic designari. Nam
& cognomentum ipsum *ἰουλιανῶν* id satis indicat: &
quod sequitur de Philospho Imperatoris filio,
sententiam nostram manifestè confirmat. Dicit

forte aliquis, nomine Imperatoris Pii Marcum designari, quippe qui patris sui cognomen assumpserit. Sed si hoc conceditur, quisnam erit ille Philo-
 sophus Cæsaris filius? Cur Lucium Verum Augustum hic omisisset Justinus, cum in priore Apologetico eius mentionem faciat. Annon luce clarius apparet, Antoninum Pium hic à Justino designari, cui Apologeticum suum inscripsit. Adde quod Urbicus ille Præfectus, cujus ibidem meminit Justinus, vixit sub Antonino Pio. Is enim est Lollius Urbicus, qui Legatus Imperatoris Britannos compescuit, ut refert Capitolinus in vita Antonini. Eum Præfectum urbis fuisse imperante Pio, docet Apuleius in Apologia sub initium. Nam cum Apuleius eam orationem habuerit sub Pio, ut implemet in ea oratione testatur, Lollium quoque Urbicum Præfectum urbi, à quo Æmilianum damnatum fuisse dicit, sub eodem Pio fuisse dicendum est. De eodem Q. Lollio Urbico Præfecto urbi vetus existat inscriptio apud Gruterum pag. 38. Hæ sunt rationes, quibus inductus Apologeticum posteriori Justinini non M. Aurelio, sed Antonino Pio nuncupatum esse contendo. In vulgatis quidem editionibus is Apologeticus inscribitur ad Senatum Romanum. Verum aut falsa est hæc inscriptio; aut Senatus nomine ipse quoque Imperator subaudiendus est. Nam Justinus in eo Apologetico Imperatorem ipsum alloquitur, ut patet ex eo loco supra citato *ὃ μὴ βιβλίδιον σοὶ ἀποκατάταται, &c.* Sed & pag. 47. eiusdem Apologetici de Crescente loquens & de disputationibus quas cum illo habuerat, Imperatorem ipsum compellat his verbis: *εἰ μὴ ἀνελθόντων ὑμῶν αἰκονιστὰς τῶ λόγον, ἔτοιμα & ἐφ' ὑμῶν κωνιστῶν τῶ ἐρωτήσεων πάλιν. βασιλικὸν δ' ἂν ἢ ποταγγὸν εἴη.* Quid his verbis clarius esse potest? At enim Justinus rem esse dignam Imperatoria maiestate, audire huiusmodi disputationes. Denique in fine eiusdem Apologetici, id ipsum indicat Justinus his verbis: *ὃ ὑμᾶς οὐδ' ἀξιοῦμεν ὑπογράψαντας τὸ ὑμῶν δόγμα, ἀποδείξαι κατὰ τὸ βιβλίδιον, &c.* Id est: vos igitur rogamus ut postquam subscripseritis quodcumque vobis visum fuerit, libellum hunc proponatis. An hæc verba alteri convenire possunt quam Imperatori? Neque enim alius quam Imperator, libellis precum subscribendi jus habet. Porro Justinus libellum vocat apologiam suam, petitque ab Imperatore, ut eam publice proponat, quod veritas ab omnibus agnosci possit. Et paulo post subijcit: *ἰὰν δὲ ὑμῶν τὸ ἀποκατάταται, &c.* Id est: Quod si hoc edictum proposueritis. Quæ certe non nisi de Imperatore dici possunt; cujus est Edicta proponere, aut certe mandare ut proponantur. Errat igitur P. Halloixius, qui in vita S. Justinini cap. 26. & in notationibus ad cap. 9. negat Justinum in toto illo Apologetico, vel semel Imperatorem alloqui. Vides enim quatuor loca ex eo libro à me esse citata, in quibus Justinus Imperatorem ipsum affatur. Ceterum ex his quæ dixi colligi potest, Justinum sub Antonino Pio, non autem sub Marco fecisse martyrium. Nullam enim aliam causam habuit Eusebius, cur Justinini martyrium in tempora M. Aurelii conferret, nisi quod secundum Apologeticum Marco dedicavit. Atqui certissimis argumentis ostendi, Apologeticum il-

lum Pio nuncupatum fuisse. Ruit ergo funditus Eusebii ratio atque sententia. Quid quod Eusebius ipse in Chronico, cumque secutus Georgius Syncellus, Justinini martyrium temporibus Antonini Pij videtur adscribere. Atque ita diserte ponit Michael Glycas in Annalibus.

ὃ μὴ βουλομένου ἀπαλλαγείσθαι. Duæ priores voces pag. 138. defunt in Mazarino & Regio. Sed sciendum est in codice Mazarino folium hic insertum fuisse, quod longe recentiore manu perscriptum est. Certe hæc voces habentur, tum in reliquis nostris exemplaribus, tum in editionibus Justinini: nec sine gravissimo totius sententiæ damno abesse possunt.

ἢ μὴ βιβλίδιον σοὶ τῶ ἀποκατάταται. Libellum sup-
 plicem intelligo, quo mulier dilationem iudicii ab Imperatore postulaverat. Nam cum à viro quocumque divortium fecerat, accusata fuisset tanquam Christiana, ab Imperatore dilationem sibi dari petit, ut rem familiarem prius ordinaret, responsura post hæc accusationi. Solebant quippe apud Romanos dilationes concedi causâ cognitâ, tam reis quam accusatoribus, ut docent leges in codice Theodosiano titulo 36. *ut intra annum questio criminalis terminetur.* Sed quæri potest, cur mulier Imperatorem adierit, cum à iudicibus ordinariis ad quos delata erant crimina, huiusmodi induciæ peterentur. An forte iudex poscenti mulieri dilationem negaverat? Unde mulier necesse habuerat Imperatoris auxilium implorare. An forte ad Imperatorem ipsum delata erat quod esset Christiana, ut censuit Nicephorus ac Christophorus. Verum hæc posterior sententia patum probabilis mihi videtur. Primum quia Justinus id non dicit: deinde quia moris non erat, ut criminalis questio rectâ ad Principem, omisso quodajunt medio, deferretur.

μὴ πῶ τῶ παραμάτων αὐτῆς διοικῶσιν ὑπὸ γατο. In codice Regio & Mazarino deest verbum *ὑπὸ γατο*: quod quidem abesse potest absque ullo sensu damno. Certe Rufinus ac Nicephorus, in Eusebianis quibus usi sunt exemplaribus hoc verbum non videntur reperisse. Nam Rufinus quidem ita vertit: *illa quidem libellum tibi obtulit Imperator, ut permitteretur ei rem familiarem ordinare: tum deinde responderet objectionibus.* Nicephorus verò Justinini locum ita expressit: *βιβλίον ἀναδοῦσα, ἢ τὰ ἀρότερον συζητηθέντα κατὰ αὐτῆς διοικήσασθαι.*

τάνω ἔτι λέγειν. Id est: Intereatemporis, quoad dilatio ab Imperatore concessa finem accepisset. Mulier enim dilationem à Principe impetraverat, cum iusta esset eius petitio: ne scilicet ex calumnia viri à cujus consortio ob legitimam causam discesserat, rei familiaris dispendium pateretur. Hæc uberius explicanda erant, quia Interpretes parum, aut potius nihil omnino hic viderunt.

ὅτι ἐπὶ οὐβρίκιον ἦλθεν. In codice Mediceo & Fuketiano scriptum est *ἐπὶ οὐβρίκιον ἦλθεν*, quod magis placet. Apud Nicephorum quoque legitur, *ὡς δὲ τελευταῖον οὐβρίκιον προσήχθη τῶ ἀρχόντι.* Porro hic Urbicus erat Præfectus urbis Romæ, cujus sententia in Ptolemæum & Lucium Christianos la-

ta, occasionem dedit huic Iustini Apologetico. Dicebatur autem Q. Lollius Urbicus, ut docet vetus inscriptio Romæ posita, & Apuleius in Defensione sua haud procul ab initio; ubi Præfecturæ Urbanæ quam idem Urbicus gessit, non obscura sit mentio. mirum est tamen in omnibus nostris exemplaribus eum constanter Urbicium appellari. Semel tantum atque iterum apud Iustinum Urbicus recte dicitur, initio scilicet Apologetici. *ἡ τὰ χθὲς δὲ ἡ ἀρῶν ἐν τῇ πόλει ὑμῶν ἡμετέριον ἐστὶν οὐρβίκου &c.* Et paulo post: *ἕως δὲ ἡ αἰτία τὰ πάντες ἡμομίνοιο ἐστὶν οὐρβίκου θανατὰ ὑμῶν ἡμῖνται. &c.*

Fig. 139. *ἀλόγως ἄνω.* In tribus codicibus Maz. Med. & Fuk. scriptum est οὕτω.

ἡ δὲ φιλοσόφου καίσαρος & παιδῶν. In cod. Fuk. & Savil. necnon apud Iustinum legitur φιλοσόφου, quod non probo. M. enim Aurelius hic intelligitur, quem Antoninus Pius iussu Hadriani adoptaverat; B vir Philosophiæ studiis admodum deditus. Quam ob causam Iustinus in utroque Apologetico, Philosophiæ ac pietatis nomina frequenter allegat, ut Imp. Antoninum Pium & Marcum Philosophum erga pietatem & Philosophiam Christianorum æquiores reddat ac propensiores. Hinc est quod priore Apologeticum ita exorditur. *ὑμεῖς μὲν ὅτι λέγεσθε ἰουδαίους ἢ φιλοσόφους.* Rursus posteriorem Apologeticum ita concludit: *εἰν οὖν καὶ ὑμεῖς, ἀξιῶς ἰουδαίους ἢ φιλοσοφίας τὰ δίκαια ὑπὲρ ἑαυτῶν κηρύσσει.* In codice Maz. hunc locum ita scriptum inveni *οὐδὲ φιλοσόφου ἢ καίσαρος & παιδῶν.* Ex quo conicio locum hunc à Iustino ita scriptum fuisse: *οὐ ἀπόριστα ἰουδαίους ἀντοκράτορας, οὐδὲ φιλοσόφου καίσαρος οὐδὲ φιλοσόφου καίσαρος & παιδῶν.*

In Caput XVIII.

πεπαιδευμένης διανοίας. In codice Regio legitur *πεπαιδευμένος ψυχῆς.*
 Fig. 140. *σχολίων.* Apud Nicephorum legitur *σχόλιον.* Veteres Græci *σχόλια* vocabant breves quasdam annotationes, quæ ab *ἔξηγητικῶς* distinguuntur. Nam *ἔξηγητικῶς* uberiores sunt & fusiores, & univrsum Scriptoris opus exponunt. Scholia verò ad singulorum verborum aut unius sententiæ expositionem apponuntur. Scribit Hieronymus triplex fuisse Origenis opus in sacram Scripturam: unum *ἔξηγητικόν.* alterum *δημιηγητικόν;* tertium *σημειώσεις,* quæ excerpta latine dici posse idem Hieronymus scribit. Rufinus hoc loco *subnotationes* vertit satis commode. *Est,* inquit, *& alius liber in subnotationum modo de anima.* Præter hanc vulgarem scholiorum significationem alia est minus frequens. Scholia enim interdum dicuntur breves expositiones obscuriorum vocum ac sententiarum. Ita Cyrilli scholia de Incarnatione unigeniti hodie leguntur, quæ nihil aliud sunt quàm brevis expositio obscuriorum quæstionum de Incarnatione. Quæstio enim ipsa, tituli loco præmittitur: deinde subjungitur expositio. Sententia item seu dogma interdum vice tituli seu indicis præfigitur hoc modo *ὅτι, &c.* Deinde apponitur demonstratio, ut videre est in suprascripto Cyrilli Alexandrini libro. Hujusmodi fuit Iustini liber de anima: quæstiones scilicet ac sententiæ quædam de natura & origine animarum: quibus

subiuncta erat Iustini expositio ac demonstratio. A Exstant hodie Alexandri Aphrodisiensis libri duo de anima, quos *σχόλια* jure vocare possit. Sunt enim in scholiorum modum eâ quam dixi ratione compositi. Hujusmodi etiam fuerunt scholiorum libri centum ab Amelio Philosopho compositi, quorum meminit Porphyrius in Plotini vita. Eiusdem argumenti fuisse videntur libri *ἑπὶ τῶν σχολίων* à Diogene Tarlenti compositi, quorum meminit Laertius in Epicuro. Denique scholium nominatam dicitur locus ex aliquo Scriptore excerptus. Sic apud Epiphanium in hæresi Marcionitarum pag. 322. *αὐτὴ μὲν τῆς προειρημένης ὑμῶν ἰστορίας ἡ σχολιοποιήσεως συντομὴ & συμπληρωματικὴ ἔστιν ἡ φωνὴ τῶν μαρκίων & συντάξις ἀπὸς ἑπὶ &c.* Sequitur postea *σχόλιον* ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ γράμματα τῶν μαρκίων. Ulbi vides, scholium nihil aliud esse quàm locum excerptum ex Evangelio Marcionis, cui Epiphanium refutationem subjungit. Recte ergo Hieronymus excerpta interpretatur, quas Origenes *σημειώσεις* seu *σχόλια* appellaverat.

ἐφ' οἷς ἀφράζαται κακῶς. In Fuk. & Sav. scriptum est *κακῶς* non male. *γράφει δὲ ἡ ὁδὸς.* Pleonasmus est, cum alterutra vox sufficiat. Nisi forte quis malit scribere *ὅτι μὲν ἔχει ἢ ἀπὸ &c.* Sed nihil opus est hac emendatione, cum pleonasmus hic familiaris sit Eusebio. Ita enim loquitur in cap. 22. hujus libri.

In Caput XXII.

μυρία τινά. Scribendum omnino est *μυρία τινά,* ut in codice Regio prius scriptum fuerat. Ita etiam legitur in codice Savilii.

διαδοχῶν ἰστοριῶν. Savilius ad oram sui codicis pro *διαδοχῶν* correxit *διατηρήσων;* ntrum ex conjectura, an ex fide manuscriptorum exemplaris, incertum, utcumque tamen necessaria est hæc emendatio. Porro in capite 11. hujus libri, ubi Eusebius hunc Hegesippi locum adduxit, paulo aliter hæc referuntur. Etenim Eusebius illic scribit, Hegesippum Romam adventasse temporibus Aniceti, & usque ad pontificatum Eleutherij in urbe Roma permanisse. Hegesippus tamen hoc loco id non dicit: sed tantum ait, se Romæ mansisse usque ad pontificatum Aniceti. Romam ergo venerat Hegesippus sub extrema Pij tempora.

ἀνεψιὸν ἰν τὰ τῶν κυρίων. Male Rufinus, cumque secuti Musculus & Christophorus *consobrinum Domini* verterunt, cum potius fratrem patrum vertere debuissent. Clopas enim & Josephus fratres fuerunt. Clopas Symeonis pater fuit, patrum autem Christi. Errant itaque Musculus & Christophorus, qui *θεῖον* hoc loco avunculum interpretati sunt. Sed ineptissime Rufinus *θεῖον* pro *ἀνεψιῶ* sumpsit. Vide quæ supra notavi ad caput 31. libri tertii.

διὰ τὸ ἐκάλειν τὸν ἐκκλησίαν παρθεῖον. Melius legeretur *μίχαι τούτου.* Sic enim habet Eusebius in lib. 3. cap. 32. ubi hunc Hegesippi locum adducit.

ἀρχαίαι δ' ὁ θεοῦ. In codice Reg. Maz. & Fuk. necnon apud Nicephorum legitur *ἡ & ἡ.* Rufinus

Thebutem vertit, hominis asperitatem aliquantulum molliens. Sic pro Clopa idem Rufinus & Veteres fecerunt omnes Cleopam dixere. In vetustissimo tamen Rufini codice qui fuit olim in Bibliotheca Parisiensis Ecclesie scribitur Thebutes. Ceterum in tribus codicibus Maz. Med. & Fuk. scriptum inveni...

... Nicephorus ultimam vocem expunxit tanquam superfluum. Sic enim habet: ... In codice Regio scriptum inveni ... Quod ferri potest, si tollatur distinctio quae in omnibus nostris codicibus habetur. Atque ita sensus erit, primum Thebutem aggressum esse vitare Ecclesiam Hierosolymitanam, inducitur pestilenti doctrina septem illarum Judaici populi sectarum, quibus ipse erat additus. Melius tamen meo quidem iudicio legeretur hoc modo: ... Quod idem valet ac si diceret: Thebutes errorem suum conflaverat ex septem illis sectis Judaici populi, perinde ac Simon & Cleobius & Dositheus.

... Sunt tamen qui scribunt hunc Dositheum multo antiquiorem fuisse. Certe si Drusio credimus in responsione ad Minervam Serarii cap. 10. vixit hic Dositheus circa tempora Sennacheribi Regis Assyriorum. Hieronymus in dialogo adversus Luciferianos: Taceo de Iudasimi heretico, qui ante adventum Christi, legem in adiutram dissipavit: quod Dositheus Samaritanorum Princeps Prophetam repudiavit: quod Saaducis ex illius radice nascentes, etiam resurrectionem carnis negaverunt. Scaliger tamen in Elencho trihæresij cap. 15. Dositheum Christo recentiorem esse contendit: idque ex Origene auctoritate, qui in lib. 1. contra Celsum discreteid affirmat. Sed & idem Origenes in tractatu 27. in Matthæum. Dositheum Samaritanum temporibus Apostolorum vixisse scribit, qui se Christum esse iactaverit: & Tomo 13. Enarrationum in Evangelium Joannis. Id autem haussisse videtur Origenes ex Clemente Romano, qui in lib. 2. Recognitionum de Simone Mago loquens, ita scribit. Interfecto etenim, sicut Icis & ipse, Baptista Joanne, cum Dositheus hæreseos suae inisset exordium, cum triginta principalibus discipulis, & alia muliere quæ Luna vocitata est. Unde & illi triginta, quasi secundum Lunæ cursum in numero dierum positi videbantur. Simon hic malæ ut diximus gloriæ cupidus, accedit ad Dositheum: & simulatis amicitiiis, exorat ut si quando aliquis ex illis triginta obiisset, in locum defuncti se continuo subrogaret: quia neque statutum numerum excedere apud eos fas erat, neque ignotum aliquem inserere, aut nondum probatum. Unde & ceteri studentes digni loco ac numero fieri, secundum sectæ suæ instituta place-re per omnia gestiunt, quo possit unusquisque ex his qui illum numerum sequuntur, cum forte aliquis ut diximus, decesserit, dignus videri qui in locum defuncti substitui debeat. Igitur Dositheus plurimis ab hoc exoratus, ubi locus intra numerum factus est, introduxit Simonem. Sed hic non multo post incidit in amorem mulieris illius quam Lunam vocant, &c. Ex quibus patet Dositheum simul cum Simone vixisse temporibus, De Dos-

thei ætate idem quoque sentit Eulogius Patriarcha Alexandrinus, ut legitur in Bibliotheca Photij c. 230 Eique sententiæ suffragatur Hegesippus in loco quem præ manibus habemus.

... Rectius apud Nicephorum in cap. 7. libri 4. ... Quam emendationem confirmat Rufini interpretatio. In codice Regio. Maz. Fuk. & Sav. ... dicuntur: in Panario autem ... Porro has hæreses ex septem Judaici populi sectis originem traxisse, recte Hegesippus observat. Nam Simoniani, Dositheani, Gortheni & reliqua errorum nomina, nihil aliud fuerunt quam rivi ex Judaicis illis fontibus defluentes. At Theodoritus in libro 1. hæreticarum fabularum cap. 1. has omnes hæreses ex Simonis fonte fluxisse dicit, Cleobianos scilicet, Dositheanos, Gorthenos, Masbotcos, Menandrianos, Eutychitas & Canistas: ... Sed cum conflet ipsam Simonianam hæresim ex Judaicis sectis originem habuisse, rectius dixisset Theodoritus eas omnes ex Judaicis sectis fuisse propagatas: maxime cum quædam illarum hæreseon, Simonianâ vetustiores esse videantur, verbi gratia Gorthena & Dositheana.

... Prima vox deest in codice Regio & apud Nicephorum, rectius sine dubio. Ceterum in codice Maz. Med. & Fuk. pro Menandrianistis scriptum est ... quomodo etiam legitur apud Theodoritum in libro primo hæreticarum fabularum ut supra vidimus. Rufinus Menandrianos vertit.

... Ita correxit Rob. Stephanus, cum ... in omnibus exemplaribus constanter legatur ... Qui barbarissimus non alienus est ab Hegesippo. In codice tamen Fuk. scriptum inveni ... Apud Nicephorum verò legitur ... quod magis probo.

... In cod. Maz. Med. & Fuk. scriptum inveni ... quod quid sibi velit nescio, nisi forte ita emendare placet ... Vulgata tamen lectio magis placet, quam & Regius codex & Nicephorus confirmant. Videtur autem Hegesippus, tribum Judæ ab his omnibus Judaici populi sectis puram ac vacuum exiltimasse, ita ut nullus è tribu Judæ, Essenorum aut Saaducæorum aut Phariseorum sectam secutus sit. Quod tamen nequaquam verisimile est. Sed hoc ab Hegesippo dictum est in gratiam tribus Judæ, ex qua Christus originem duxit. Omnes igitur illas Judæis hæreses, viguisse ait apud reliquas decem tribus, quæ proprio ac peculiari vocabulo Israel dicebantur, post divisionem regni Judæorum Roboam temporibus factam. Certe tribus Judæ in libris Prophetarum, Ecclesie personam denotat; decem verò tribus referuntur ad hæreticos quorum maxima est multitudo, ut scribit Hieronymus in cap. 1. Osee.

... Hæ sunt septem hæreses Judaici populi, quarum frequenter mentionem facit Hegesippus, ut in libris superioribus vidimus.

Sed & Justinus in disputatione adversus Tryphonem totidem recenset hæreses Judæorum, sed eas aliis nominibus appellat. Verba Justinus sunt hæc: *ὡσαύτως δὲ ἰουδαίους ἀν τῆς ἐρησίας ἔχουσιν, ἐπιπολοῦσιν ἐν εἰναι τὰς σαδδουκαίους, ἢ τὰς ἐφίνας αἰρέσεις, Ἰησοῦν καὶ μαρτῖν, καὶ γαλιλαίων καὶ ἰλλυριανῶν, καὶ φαρισαίων, καὶ βαπτιστῶν.* Sicut neque Iudaos, si quis recte perpende- rit, dicat esse, Sadduceos aut eiusmodi hæreses, Genistarum & Meristarum, Galilæorum & Hellenianorum, Pharisæorum ac Baptistarum. Epiphanius quoque septem Judæismi hæreses agnoscit; Sed eas ita nomi- nat; Scribas, Pharisæos, Sadduceos, Essæos, Nazaræos, Hemerobaptistas, Herodianos. In indicu- lo hæreseon qui tribuitur B. Hieronymo, decem numerantur hæreses Judæorum. *Qui locus quoniam illustris est, hic meretur perponi. I. Efinei dicunt Christum docuisse illos omnem abstinentiam. II. Galilæi dicunt Christum venisse & docuisse eos, ne dicerent dominum Casarem, neve eius monitis uterentur. III. Marbonei dicunt, ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re Sabbatizare. IV. Pharisæi negant Christum venisse, nec ulla in re cum prædicatis communicant. V. Sadducei negant resurrectionem, dicentes: Dicitum est ad Adam, Terras & in terram ibis. VI. Geniste præsumunt quoniam de genere Abrahæ sunt. VII. Merista, quoniam separant Scripturas, non credentes omnibus Prophetis, dicen- tes aliis & aliis spiritibus prophetaisse. VIII. Samaritana qui in locum Israel captivi & abduælo in Babylo- niam translati sunt. Venientes in terram Samaria re- gionis ex parte Israelitarum, consuetudinem quam sa- cerdotes educti didicerunt, tenent: ex parte Gentilem, quam in natiuitatis sua terra habuerunt. Nam in ob- servationibus suis à Iudeis omnino separantur, quorum superstitio procul dubio omnibus nota est. IX. Herodiani: Temporibus Salvatoris hæc hæresis exsurrexit. Hi Herodem magnificabant, dicentes ipsum esse Chri- stum. X. Hemerobaptista qui quotidie & corpora sua & domum & supellectilem lavant. Apud Isido- rum in lib. 8. Originum, octo numerantur hæreses, Pharisæi scilicet, Sadducei, Efinei, Marbonei, Ge- nista, Merista, Samaritæ & Hemerobaptista. Denique Clemens in lib. 1. Recognitionum, quinque duntaxat sectas Judæorum recenset, quæ schismata appellat: Sadduceos scilicet, Samaritas, Scribas, Pharisæos & quosdam ex Joannis Baptistæ discipu- lis. Cùm enim, inquit, jam immineret ortus Chri- sti, ad sacrificia quidem reprimenda, baptisimi verò gratiam largiendam, inimicus ex his quæ præ- dicta fuerant, adesse tempus intelligens, diversa schismata operabatur in populo, ut si forte prius peccatum potuisset aboleri, secunda corrigi culpa non posset. Erat ergo primum schisma eorum qui dicebantur Sadducei, initio Joannis jam pæ- ne temporibus sumpto. Hicque ut ceteris iustio- res, segregare se cœperunt à populi cœtu & mortuo- rum resurrectionem negare, &c. Sed & paulo post idem Clemens non plures quam quinque su- pradictas numerat sectas Judæorum. Mirabitur fortasse aliquis cur inter has sectas Essæos præter- miserit. Cujus rei nullam aliam rationem excogi- tare possumus, nisi quòd veteres Ecclesiæ Patres Essæis supra modum favorunt.*

γαλιλαίους. Hos quoque inter Judæorum hæreti- cos recenset Justinus & Hieronymus: Auctor ac

princeps hujus sectæ fuit Judas Galilæus, qui post exsilium Regis Archelai, cùm Romanis Judæa censum agere vellent, populares suos ad reuoluntatem iustitiam libertatem excitauit, & quartam sectam inuexit Galilæorum, ut scribit Josephus in libro de bello Judaico.

μαρτῖνιστῶν. In tribus nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. legitur *μαρτῖνιστῶν* accentu in aspe- ultimam syllabam rejecto. In indiculo Hieronymi Marbonei dicuntur; apud Isidorum verò Morbo- nei. Ceterum hi Masbothei distinguendi sunt ab il- lis quorum paulo ante meminit Hegeppus. Hi enim erant ex septem sectis Judæici populi quæ circa Christi tempora exorta sunt. Illi verò ex septem illis Judæorum sectis propagati sunt, perinde ac Si- moniani, Dositheani atque Gortieni. Mihi eiu- dem mendum subesse videtur in alterutro Hegeppi loco. Apud Rufinum Masburhei dicuntur in iude- Judaicas sectas quarto loco numerati. Alii verò illis prognati sectis dicuntur Masburtheani. Sic enim scribitur in optimo codice Parisiensis Ec- clesiæ.

σαμαρείταις. Rectius Epiphanius Samaritanos Iu- dæis distinxit; & Judæorum quidem septem hære- ses recensuit: Samaritanorum verò quatuor. He- gesippum tamen secuti sunt Hieronymus, seu qui- quis est auctor indiculi; Isidorus, Honorius Au- gustodunensis & alii: qui Samaritas inter Judæo- rum hæreses retulerunt, late scilicet sumentes no- men Judæorum. Atque ita sensisse videtur Hege- sippus, cùm ait: *ἵσαν δὲ γυναικας διαφοροι ἐν τῆς σαμα- ριταις.* Sed quod subjicit *ἐν τοῖς ἱεροῖς*, id jam exculum non potest, cùm Samaritani nunquam pro filia Israel habiti fuerint.

πανάρτων σοφίαν τὰς Σολομῶνους παροιμίας ἐκλήθη. Hieronymus in Chronico Olympiade 136. & in pre- fatione ad proverbial Salomonis, librum Sapientie Jesu filii Sirach, *πανάρτων* appellari scribit. Eadem porro ratione proverbial Salomonis Veteres appo- lant *πανάρτων σοφίαν*. Quippe liberille Sapientie Jesu filii Sirach, apud Hebræos parabola inscribitur, perinde ac liber Proverbiorum Salomonis. Et quemadmodum Salomon post parabolas scripturas Ecclesiastem & Canticum canticorum: Sic etiam Siracides parabolis suis Ecclesiastem & Canticum exemplo Salomonis adiecit. Utriusque igitur para- bolæ dictæ sunt ab antiquis *πανάρτων σοφία*. Sed liber ille qui Sapientia Salomonis falsò inscribitur, *πανάρτων σοφία* dicitur ab Athanasio in Synopsi, & ab Epiphanio in libro de ponderibus. Verum ut hic liber falsò adscribitur Salomoni, sic patet reuoc- cabulum falsò usurpat.

ἀλλὰ γὰρ ἰφ' ἑτέρον ὄνομα κατατίθηται. Ab his uerbo- rum caput 23. incipit in codice Mazarino. Regio & E- ketiano.

In Caput XXIII.

ἐρθοδοξίας κατηχητικῆς. In tribus codicibus Maz. Med. & Fuk. scriptum est *κατηχητικῆς*. Sed vulga- tam lectionem magis probo, quam confirmat etiam Nicephorus. Sic enim ille hunc Eusebii locum expressit: *ὡν μία πρὸς λακιδαιμοσίους ἐστὶ κατηχη- τικὴ περὶ χριστοῦ ἐρθοδοξίας.*

Κοδράτι δὲ καὶ πύλων καταστάντων ἐπιπέδων. Hunc Quadratum Athenarum Episcopi distinguitur

dam esse existimo à Quadrato illo Apostolorum A
discipulo, cuius meminit Eusebius in lib. 3. cap. 37.
qui unâ cum Philippi filibus propheticis chari-
sime ornatus, Evangelium variis in locis prædi-
cavit. Hunc enim Episcopum non fuisse, liquet ex
supradicto Eusebii loco. Quadratus autem ille qui
Apologeticum pro religione nostra Hadriano Imp.
obtulit, de quo Eusebius in principio libri quartis
ipse est Apostolorum discipulus, ut discrete affir-
mat Eusebius in Chronico. Sed Quadratus Atho-
narum Episcopus, ab illo Apostolorum discipulo
prorsus distinguendus est. Nam ut supra dixi, Qua-
dratus ille Apostolorum discipulus, nunquam Epi-
scopus fuit. Certe nec Dionysius Corinthiorum
Episcopus, nec Eusebius Quadratum Athenarum
Episcopum ajunt fuisse discipulum Apostolorum.
Quod utique omitti non erant, si res ita se ha-
buisset; cum hæc vel præcipua laus esset Quadrati.
Præterea temporum ratio satis admonet, ut hos
duos Quadratos distinguamus. Quadratus enim
ille Apostolorum discipulus, non processit ultra
tempora Imperatoris Hadriani. Quadratus verò
Athenarum Episcopus, Ecclesiam illam rexit prin-
cipatu Marci Antonini, ut constat ex hac Dionysii
ad Athenienses Epistola. Nam Dionysius de hoc
Quadrato loquitur tanquam de equali, qui re-
centi ordinatus fuisset Episcopus Athenarum. Flo-
ruit autem Dionysius Corinthiorum Episcopus re-
gnante M. Antonino. Quare assentiri non possum
B. Hieronymo, qui hos duos Quadratos minime
distinguit. Sic enim scribit in libro de Scripturis
Ecclesiasticis: *Quadratus Apostolorum discipulus,
Publio Athenarum Episcopo ob Christi fidem martyrio
coronato, in locum ejus substituitur, & Ecclesiam
grandis terrore dispersam, fide & industria sua con-
gregat, &c.* Idem scribit in Epistola ad Magnum
Oratorem Romanum. Sed & in Græcorum meno-
logio, Quadratus Apostolus confunditur cum Qua-
drato Athenarum Episcopo. Verum in Typico mo-
nasterii S. Sabæ hic error non habetur. Sic enim in
eo legitur die 21. Septembris, τὸ ἐξ ἡμῶν ἀποστολικὸν
δραμα τὴν τῆς μαρτυρίας.
τῆς τῆς ἐκκλησίας πατρὸς αἰωνίου. Nicephorus in
lib. 4. cap. 8. pro his verbis hæc posuit: τὸ ἐκκλη-
σιαστικὸν κατὰ τὸν ἑσπερινόν, id est, Ecclesiasticæ regulæ in-
stitutum. In quo sensum quidem expressit Eusebius,
sed vim verbi πατρὸς αἰωνίου non est affectus. Vox est
familiaris Eusebio πατρὸς αἰωνίου, quæ idem valet ac
probare, adstruere, confirmare ac defendere, ut hic
verbi Rufinus. Sic Eusebius infra in capite ulti-
mo hujus libri de Bardesane loquens, ἐκείνους τῶν λό-
γων πατρὸς αἰωνίου, quem locum non intellexit Chri-
stophorionus.
ἀτι δὲ καὶ πλείους αἰ. Ita legitur in codice Regio.
Sed tres reliqui, Maz. scilicet Med. & Fuk. scriptum
habent ἀτι δὲ καὶ πλείους αἰωνίου, quod idem est.
ἡ δὲ οὐδὲν αὐτοῖν ἐξ ἑσπερίων λέγει. Hæc est le-
ctio codicis Regii quem lecutus est Stephanus.
Sed reliqui codices Maz. Med. cum Fuk. & Savi-
liano scriptum habent οὐδὲν οἰον τὸ ἐξ ἑσπερίων λέ-
γει. Quod profecto longe est elegantius. Phrasis
est familiaris Eusebio, quam nos vernaculo sermo-
ne feliciter exprimimus. Sic supra in cap. 13. libri pri-
mi de Abgaro loquens ait: οὐδὲν δὲ εἶον ἐξ αὐτῶν ἐπα-
λασαι τῶν ὁσιολογῶν.

φολαχθῆναι μαλακῶν ἰδῶν. Notandum est illustre
testimonium Dionysii Corinthiorum Episcopi de
Romana Ecclesia; quæ cum esset opulentissima,
aliarum Ecclesiarum inopiam liberalitate sua suble-
vabat; & fratribus ad metallum damnatis aut in
exilium missis, alimenta & munera submittere
consueverat. In hunc usum fiebant collectæ in Ec-
clesia Romana diebus Dominicis, de quibus ex-
stant aliquot S. Leonis Papæ sermones, Quæ lau-
dabilis consuetudo jam inde à primis Apostolo-
rum temporibus instituta, in postrema etiam per-
secutione Diocletiani servata est, ut hic testatur
Eusebius; quo tempore Ecclesia Romana Chri-
stianis ad metalla Palæstina & per Ægyptum damna-
tis, collectas pecunias misit. De hoc more Ro-
manæ Ecclesiæ præter Dionysium Corinthiorum
loquitur etiam Dionysius Alexandrinus Episcopus
in Epistola ad Stephanum Papam, quam refert Eu-
sebius in lib. 7. cap. 4. αἱ μὲν τοι σκευάσματα καὶ ἡ Ἀρα-
βία, οἱ δὲ ἐπαρῆστε ἰκασότε, καὶ οἱ οὐκ ἐπιστάτε. Id
est, Syria omnes & Arabia, quibus pecunias idem-
idem subministratis. Quem locum male verterunt
Interpres.

τὸς ἀνιόντες ἀδελφούς. Male Langus & Musculus Pag. 145.
redentes vertere. Melius Rufinus ita interpreta-
tur: *advenientes fratres clementi satis & mississima so-
latur alloquitur.* Intelligit enim Dionysius fratres
qui ex longinquis regionibus Romana venire con-
sueverat, penuria apud se laborantibus subsidium a-
liquod à Romanis relaturi.

ἐν ἡμῶν ἐξ ἑσπερίων. Nostri codices Mazar. Med. &
Fuk. scriptum habent ἐξ ἑσπερίων, Nicephorus verò
ἀπὸ ἐσπερίων. Ceterum cum hoc fragmento Epistolæ
Dionysii ad Clerum Romanum, jungendus est alter
locus ejusdem Epistolæ quem citavit Eusebius in cap-
itulo lib. 2. Hæc enim duo fragmenta sibi invicem
connectenda esse non dubitamus.

ἐπιστολὰς ἀδελφῶν. Codex Mazar. Med. cum Fuk.
vocem interlerit hoc modo: ἐπιστολὰς τοῦ ἀδελφῶν
& c. Atque ita Nicephorus & Rufinus.

In Caput XXXIV.

σπὸς πλὴν ἀριστον ἑρμηνεύου. De Hermogene ejusq;
hæresi vide Baronium ad annum Christi 170. Cul-
tamen assentiri non possum in eo quod dicit Her-
mogenem doctuisse in Africa: quod nescio unde-
nam hausit Baronius. Nam si ex eo quod Tertul-
lianus adversus illum scripsit, eum in Africa vixisse
putandum est, pari jure eum Syrum esse credemus,
eo quod Theophilus Antiochenus in eum scripsit.
De eodem Hermogene loquitur Clemens Alexan-
drinus in lib. hypotyposeon, sive in excerptis Theo-
dori: ubi exponens hæc Davidis verba: *In Sole posuit
tabernaculum suum: Quidam, inquit, ajunt Christum
in Sole corpus suum deposuisse, ut Hermogenes.* Idem
eerte de Hermogene tradit Theodoritus & Phila-
strius.

In Caput XXXV.

καὶ τὸ ἀεὶ πολιτείας καὶ προσφῶτων. Male Rufinus & Pag. 147.
Christophorionus ex uno Melitonis libro duos fe-
cerunt; alterum de recta conversatione; alterum
de Prophetis; quasi in Græco legeretur καὶ τὸ ἀεὶ
προσφῶτων. Sed cum in omnibus scriptis codicibus,
& apud Nicephorum, non alia lectio reperitur
quam ea quæ vulgata est, meritò illorum sententi-

tiam & interpretationem rejicimus. Adde quod Hieronymus in lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis, qui ex Eusebii historia totus fere descriptus est, hunc Melitonis librum de vita Prophetarum inscribi dicit. In codice Maz. & Med. scribitur τὰ ἀπὸ τῆς πολιτείας, itemque in Fuk. & Saviliano.

ὁ ἀπὸ ὑπακοῆς πίστεως αἰδουμένων. Apud Nicephorum legitur ὁ ἀπὸ ὑπακοῆς πίστεως καὶ ὁ ἀπὸ αἰδουμένων, ut duo fuerint Melitonis libri: alter de obedientia fidei; alter de sensibus, idque confirmant Hieronymus & Rufinus. In omnibus tamen nostris codicibus legitur καὶ ὁ ἀπὸ ὑπακοῆς πίστεως αἰδουμένων ἀβλque distinctione, quam Rob. Stephanus post vocem πίστεως adjecit. Fuit igitur hic Melitonis liber ita inscriptus: De obedientia sensuum fidei: seu quod idem est, de obedientia fidei quæ sit à sensibus. Quidam enim hæretici ajebant, animales quidem seu plyphicos sensuum operâ credere: spirituales verò per rationem. Ita Heraclæo explicabat locum illum ex Joannis Evangelio: *Nisi signa & prodigia videritis, non crederitis.* Quæ Christi verba ajebat Heraclæo dici proprie ad eos, qui per opera & sensus naturam habeant obediendi, non autem credendi per rationem. Refert hæc Origenes enarrationem in Joannis Evangelium tomo 13. ubi id refutat, docetque tam spirituales quàm animales non posse nisi per sensum credere.

ὁ ἀπὸ ψυχῆς καὶ σώματος καὶ ἐν δὲ καὶ ἐπὶ λυσιτερίας. Hæc est lectio codicis Regii, cui consentit etiam Nicephorus. Verùm in aliis codicibus Maz. Med. & Fuk. longe aliter scriptus legitur hic locus; ὁ ἀπὸ ψυχῆς καὶ σώματος ἢ νοῦς καὶ ἐπὶ λυσιτερίας. Quam Scripturam veram esse non dubitamus. Nam & interpretatio Rufini eam confirmat; *de anima & corpore & mente. De Lavacro.*

καὶ ἐπὶ πίστεως καὶ ἡγίσεως καὶ γενέσεως. In codice Maz. Med. & Fuk. & apud Nicephorum legitur ἐπὶ κτίσεως καὶ ἡγίσεως καὶ γενέσεως. Id est: *De creatione & generatione Christi.* Quam Scripturam veram esse non ambigimus. Rufinus quidem vulgatam lectionem secutus est, ut ex interpretatione ejus apparet. Hieronymus verò uno generationis vocabulo contentus, vocem κτίσεως utpote duriorem declinavit, propterea quod Christum in ordinem creaturarum cogere videretur. Verùm antiqui Patres qui ante Concilium Nicæanum vixere, per vocabulum κτίσεως, non eam solum creationem quæ ex nihilo fit, sed omne genus productionis intellexerunt, ipsamque adeò generationem Verbi. Itaque id quod in Proverbiis legitur: *Dominus creavit me principium viarum suarum,* de generatione illa æterna exposuerunt: itemque illud Apostoli, *primogenitus omnis creaturæ.* Quæ omnia Marcellus quidem Ancyrae Episcopus, de incarnatione Christi dicta esse contendebat: sed refutatur ab Eusebio in libro 2. contra Marcellum cap. 3. & in lib 3. de Ecclesiastica Theologia cap. 2. Porro in codice Mazarino ad vocem κτίσεως notatur in margine eadem manu Γρ. πίστεως. Quæ nota significat, in quibusdam exemplaribus pro κτίσεως scribi πίστεως.

καὶ λόγος ἀπὸ ἐπὶ ἀποφυσίσεως. Rufinus hæc cum verbis superioribus conjunxit hoc modo: De fide & generatione Christi & de prophetia ejus, cui tamen non assentior. Rectius Hieronymus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis hunc locum ita vertit:

Item de prophetia sua librum unum. Certe Melitonem Prophetam à plerisque habitum fuisse docet Tertullianus. Hieronymus in Melitone: *liber, inquit, elegans & declamatorium ingenium habens. Tertullianus in septem libris quos scripsit adversus Ecclesiam pro Montano, dicit à plerisque usitatum. Prophetam putari.*

καὶ ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ἐπὶ φιλοσοφίας. Hæc est Scriptura codicis Regii, quam confirmat etiam Rufinus. Verùm cum hic Melitonis liber de animæ corpore, jam antea commemoratus sit, quid opus est rursus eum hic recensere? Certe in codice Maz. Fuk. & Savil. verba illa καὶ ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος non habentur. Sed neque apud Hieronymum ac Nicephorum ulla eorum exstat mentio hoc loco. Optimus tamen codex Maz. ea retinet, sed in verbo ordine in hunc modum: καὶ ἐπὶ φιλοσοφίας καὶ ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος.

τὸ ἀπὸ τῶν Ἀντωνίων Βιβλίον. Id est libellus supplicis. Sic videtur inscripta fuisse Melitonis Apologia pro Christianis ad Imp. Antoninum Verum, eo quod proprie esset libellus supplicis Imperatori oblatus. Idem etiam fuit titulus Apologetici Justinus, ut patet ex fine posterioris Apologetici, ubi Justinus ita loquitur: *καὶ ἡμᾶς οὐδὲ ἀξιούμεν ὑπογράψαντες τὸ ἴδιον δοκοῦν, ἀποθνήσκοντες ἐπὶ βιβλίῳ.* Certe orationem illam Melitonis nihil aliud fuisse quam libellum precum oblatum Imperatori patet ex fragmento illius quod profert Eusebius *ταύτης δὲ σεμνότητος ἀποφυσίσεως ἐπὶ δὲ, &c.*

ταύτης τῆς φιλοσοφίας ἰσχυράτας. Male Interpretes omnes hæc Melitonis verba acceperere de calumniatoribus Christianorum, cum de Christianis intelligi debeant, quos Melito vocat ἰσχυράτας φιλοσοφίας ἢ ἀσυντάς. Profitebantur enim Christiani pertinaciam & constantiam in tormentis & calumniis patrendis. Certe non de aliis quàm de Christianis ipsis hæc verba intelligenda esse, ex sequentibus apparet. Petit enim ab Imperatore Melito, ut Christianorum causam prius ipse per se dispicere atque examinare velit; tum deinde statuat, utrum supplicia afficiendi sint, an potius conservandi.

ἐν βαρβάρῳ ἠμασεν. Sic nominat Judæos, quos primum exorta est Christiana religio. Atque ita loquitur etiam Justinus in Apologetico in fallor, & Clemens Romanus in libro 1. Recognitionum. Hinc est, quod Porphyrius Christianorum sectam appellat *βαρβαροὺς τοῦ μαμα.* Locus Porphyrii citatur ab Eusebio in libro 6. hujus Opera pag. 220.

καὶ γονὰς ἡ ἐξ ἐμοῦ μετὰ τὸ παιδὸς, ex hoc loco apparet Melitonem Episcopum Apologiam suam obtulisse M. Antonino post mortem Aurelii Veri. Nam si superstite adhuc Aurelio Vero, orationem hanc scripsisset Melito, mentionem illius proculdubio fecisset hoc loco; & pro verbis illis *μετὰ τὸ παιδὸς,* dixisset omnino *μετὰ τὸ ἀδελφῶν.* Nam L. Aurelius frater fuit adoptivus D. Marci. Cum igitur solum Marci. Antonini filium, Commodum videlicet hic commemoret Melito, oportetque ut cum illo quàm diutissime imperet Marcus; manifestum est ut dixi, hunc Apologeticum post mortem L. Veri Marco oblatum fuisse. Proinde in Eusebii Chronico recte id refertur anno 0. Marci Antonini: *anteo scilicet post mortem L. Veri. Antonino, inquit, imp.*

Melito Aſiamus Sardienſis Epicoſopus Apologeticum pro Chriſtianiſis tradidit. Cum Eusebii Chronico conſentit auctor Chronici Alexandrini. Qui etiam hoc addit, Marcum Antoninum Melitonis aliorumque Chriſtianorum antiſtitum ſupplicationibus petmotum ſcripſiſſe Epistolam ad Commune Aſiæ, qua vetabat ne quis impoſterum Chriſtianos religionis ſuæ cauſâ calumniaretur. Exſtat hæc Epistoſa ſuprà in cap. 13. hujus libri. Ac laudandus eſt quidem auctor illius Chronici; quippe qui recte animadverſerit, Epistolam illam non Antonino Pio, ut Eusebius crederat, ſed Marco potius eſſe tribuendam. In eo tamen fallitur, quod eandem Epistolam anno decimo principatus M. Antonini ſcriptam eſſe exiſtimavit. Scripta eſt enim anno primo ejus Imperii, ut colligitur ex anno 15. Tribunicie poteſtatis in eadem Epistoſa prænotato.

ἡμεῖς πάντων Νέρωνος καὶ Δομντιανῶς. Idem ſcribit Tertullianus in Apologetico cap. 5. Reperietis, inquit, primum Neronem in hæc ſectam iuram maxime Romæ orientem Caſarriano gladio ſerociffe. Et paulo poſt: Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate. Quibus hæc ſubjungit: Ceterum de tot exinde principibus ad hodiernum, edito aliquem debellatorum Chriſtianorum. Quales ergo legiſtiſta, quas adverſus nos ſoli exercent impij, injuſti, turpes, truces, rabi, dementes? quas Trajanus ex parte Fruſtratus eſt: quas nullus Hadrianus, nullus Pius, nullus Verus impreſſit.

ὁ δὲ πατήρ σου. Reſcriptum quidem Antonini Pii pro Chriſtianiſis hodie non exiſtat. Sed ejus mentio fit in reſcripto M. Aurelij Antonini ad civitates Aſiæ, quod ſupra retulit Eusebius cap. 13. hujus libri. Porro hunc locum ita ſcribi malle, ὁ δὲ πατήρ σου, καὶ ὁ πατήρ σου διοικουῖς & υἱοῦ.

ὁ δὲ μάλλον ἀπὸ τῶν πλὴν αὐτοῦ ἐκείνου ἵχοῦτα γινώσκω. His verbis Melito designare videtur Epistolam M. Antonini, ad Commune Aſiæ datam pro Chriſtianiſis: in qua inter cetera leguntur hæc verba: καὶ ἰμοὶ δὲ ἀπὸ τῶν τοιούτων πολλοὶ δὴ μαναν ὡς δὴ ἐξ ἀπορίας καὶ ἀκατακλιθῶν τῆ τῆ πατρός μαζοίμην.

ἡμεῖς, καὶ οἱ υἱοὶ. In noſtris codicibus Mazar. Med. & Fuk. nec non apud Nicephorum inverſo ordine legitur ἀεὶ ἡμεῖς, καὶ οἱ υἱοὶ. Atque ita Rufinus in ſuis exemplaribus ſcriptum invenerat, ut ex verſione ejus apparet. Moysi libri quinq; & Genetiſis, Exodum, Numeri, Leviticum, Deuteronomiū. Sic enim legitur in vetuſtiſſimo codice Pariſienſis Eccleſiæ.

ἡ σοφία. Hunc locum reſtituimus ex fide veterum codicum, Regii, Maz. Med. Fuk. & Saviliani, quibus ſubſcribit etiam Nicephorus Σολομῶνος & παροιμίας ἡ σοφία. Sed & Rufinus hanc lectionem confirmat, ita vertens: Salomonis proverbialia, qua & Sapientia. Certe veteres pæne omnes proverbialia Salomonis, ſapientiam vocabant; interdum & ſapientiam panareton. Vide quæ ſuprà notavimus ad cap. 22. Dionyſius Alexandrinus ὅτι νέος δὲ δὲ σοφίαν, καὶ δὲ παροιμίας ἀπὸ γνοῖς καὶ σοφίαι, ὡς ἡ σοφία βιβλίου ἡμεῖς. Quæ Dionyſii verba referuntur in cap. 28. catenæ in Job. Auctor itinerarii Hieroſolymitani, Ibi etiam conſtat cubiculus, in quo Salomon ſedit & ſapientiam deſcripſit.

In Caput XXXVII.

καὶ ἀπολιναίου. In manuſcriptis codicibus Maz.

Med. & Fuk. nulla hoc loco fit capitum diſtinctio. Sed caput hoc 27. quod eſt de Apollinare, & ſequens caput, quod eſt de Muſano, attribuentur capiti 26. cujus titulus eſt hic in manuſcriptis codicibus περὶ μελιτωνῶς, καὶ ἂν αὐτὸς ἐμνημόνευσεν Ἀπολιναίου καὶ Μυσαίου. Quam diſtinctionem ſecutus eſt etiam Rob. Stephanus in contextu hujus libri. Nam in indice quidem capitulorum qui præfixus eſt huic libro, Regium codicem ſecutus, tria hæc capita deſtinxerat; unum ſcilicet de Melitone; aliud de Apollinare; aliud de Muſano. In ipſo autem corpore ſeu contextu libri, Medicæum ſecutus codicem, quem in capitulorum numeris ad marginem libri notandis ſemper ſequi ſolet; nullam hoc loco capitum diſtinctionem appoſuit; ſed tria capita in unum contulit, quod eſt de Melitone.

Nos Regii codicis auctoritate ſecuti, tria hæc capita diſtinximus, quod etiam ante nos tegerant Typographi Geneveſes. Certe Regius codex, non ſolum in indice capitulorum qui libro præfixus eſt, verum etiam in corpore tria hæc capita diſtinguit, modicis intervallis inter finem unius capituli & alterius initium relictiſ. Sed & Rufinus hæc tria capita ſejunxit. Ceterum etſi in codice Mazarino nulla ſit hoc loco novi capituli diſtinctio, ad latus tamen adſcripta ſunt hæc verba eadem manu περὶ Ἀπολιναίου. Et paulo poſt ad illa verba καὶ Μυσαίου δὲ, ſcriptum eſt in margine περὶ Μυσαίου.

καὶ περὶ Ἰουδαίου πρῶτον καὶ δευτέρου. Abſunt hæc à noſtris codicibus Maz. Med. & Fuk. Sed neque Rufinus ea in exemplaribus ſuis legerat, ut ex verſione ejus apparet; ſed nec Hieronymus in libro de ſcriptoribus Eccleſiaſticis, ubi omnes Apollinaris libros recenſet, hujus libri contra Judæos mentionem facit. Nicephorus tamen ejus operis meminit.

μετ' οὐ πολὺ καινοτομηθείσης. Chriſtophorſonus vertit: Qua non multo poſt tempore de integro renovata. Quam interpretationem probare non poſſum. Langus verò & Muſculus fere eundem ſenſum ambo ſecuti ſunt. Sic enim Langus: Et quæ præter ea adverſum Phrygium hæreſim compoſuit, qua non multo poſt reſtes novus in Eccleſiam induxit. Muſculus verò in hunc modum: Qua non multo poſt tempore inſoleſcere cepit. Poſſis etiam ita vertere: Qua non multo poſtea aperta inſpublicata eſt.

ποσῶντα καὶ περὶ τῶν ἐλεγκτικῶν. Hæc eſt Scriptura codicis Regii. Sed cum hæc verba nec in reliquis codicibus Maz. Med. & Fuk. nec apud Rufinum legantur, ea expungere non ſum veritus.

In Caput XXVIII.

ὅπερ ἐπὶ κινῆται & λέγει. Muſculus & Chriſtophorſonus Rufini interpretationem ſecuti vortentur elegantiffimum. Mihi tamen magis placet interpretari acerrimum, vehementiſſimum, poſſis etiam vertere obſurgatorium. Idem enim eſt ἐπιπροσπικῶς ἀναδιτικῶς. Nicephorus verò cum ea vox ipſi diſpliceret, ἀποπροσπικῶς pro ea ſubſtituit minus recte.

ἰσαγγεῖαν ἐν τῷ βίβλῳ. Noſtri codices Maz. Med. & Fuk ſcriptum habent ἰσαγγεῖαν τῷ βίβλῳ abſq; præpoſitione: quod mihi videtur elegantius. Codex quoque Savilii præpoſitionem non habet.

ἢ παρακροσπῆς. Ab his verbis in codice Mazarino

incipit caput 29. Quod quidem caput non 29. sed A 27. in illo codice nominatur, ob rationem quam supra dixi.

In Caput XXIX.

Pag. 150.

ἀπό σατορίλου. In codice Maz. Med. Fuk. & Saviliano necnon apud Nicephorum legitur σατορίλου. Epiphanius & Theodorus Saturnilum vocant. Hegesippus quoque hæreticos ab eo cognominatos Saturnilianos dixit supra in cap. 22.

καὶ τῶτον αὐτῶν ἱεροῦθε. Jam supra monuimus, νῦν apud Græcos interdum idem valere ac nuper. Ita etiam hoc in loco sumitur ab Irenæo.

οἰήματα διδάσκων ἱεροῦθε. Hieronymus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis vertit: *instatus eloquentie tumore*. Itaque Hieronymus διδάσκων Magistrum eloquentiæ hic intellexit; ejusmodi fuisse Tatianum, priusquam ad Christi fidem transisset, supra ex Theodorico & Eusebio notavimus. Quibus etiam addi potest Victor Capuanus Episcopus in præfatione ad harmoniam Evangelicam Ammonii atque Tatiani. Verum hoc in loco doctorem Ecclesiasticum intelligi malim. Quod confirmant sententia Irenæi verba: ἴδων χαρακτηριστὰ διδάσκων ἐπισημάτω.

πῶς αἰτιολογίαν. Ad oram codicis Maz. adornatū est eadem manu Γε. αἰτιολογίαν. Quæ nota indicat, in aliis exemplaribus scribi αἰτιολογίαν. Quam lectionem confirmat vetus Interpretes Irenæi. Certe Irenæus paulo antè de Eneeratis ita dixit: αἰτιολογίαν δὲ τῆς ἁδὲμ σωτηρίας. Rufinus tamen vulgatam lectionem tuetur. In codice Fuk. scriptum inveni τῆς ἁδὲμ σωτηρίας παρ' αὐτοῦ ἀναγορεύσας Savil. verò ad oram sui libri ita emendat, σωτηρία ἀναγορεύσας, παρ' αὐτοῦ πῶς αἰτιολογίαν ἰποίησας. Quam cōjecturam probare nullo modo possum. Porro verbum illud ἀναγορεύσας quod in Fuk. & Savilii libris habetur, huc translātū est ex præcedenti linea, ubi legitur τὸν γάμον τῆς θορᾶς καὶ πορνείας καὶ ἀλλοτρίως ἀναγορεύσας. Illie enim pro verbo ἀναγορεύσας, codex Med. habet ἀπαγορεύσας. Et ad oram codicis Mazar, adornatum est eadem manu Γε. ἀπαγορεύσας.

μικρὸν δὲ ὑστέρων σενίθη. Epiphanius hunc Severum antiquiorem facit Tatiano: male, ut ex hoc Eusebii loco convincitur. Certe Irenæus nullam hujus Severi mentionem facit. Recte ergo Theodorus in libro primo hæreticarum fabularum, Severum Tatiano postposuit.

τὸ δὲ τρισάκιον. Exstat hodieque hoc opus Tatiani cum harmonia Evangeliorum Ammonii Alexandrini in tomo 7. Bibliothecæ Patrum, ut observavit Baronius ad annum Christi 174. Epiphanius in hæresi 46. hoc opus Tatiani à quibusdam dicit vocari Evangelium secundum Hebræos. Sed fallitur aut ipse Epiphanius, aut ii qui ita sentiebant. Etenim Evangelium illud secundum Hebræos, antiquius est Tatiano. Quippe Hegesippus qui aliquot annis Tatianum antecessit, Evangelii secundum Hebræos mentionem fecerat, ut scribit Eusebius supra cap. 22. Papias quoque historiam quandam ex eodem Hebræorum Evangelio petitam, in suis libris narraverat, teste Eusebio in fine libri tertii. Denique multa citantur à Hieronymo ex Evangelio Hebræorum, quæ hodie non leguntur in illo Evangelio Tatiani. In

eo quidem consentiebant duo hæc Evangelia, quòd genealogiam Christi expunxerant. Nun de Hebræorum Evangelio id diserte testatur Epiphanius in hæresi Nazaræorum. De Tatiani vero Evangelio idem ait Theodorus in libro primo hæreticarum fabularum. Porro quod scribit Hieronymus in Epistola ad Algafiam, Theophilum Antiochenum Episcopum quatuor Evangelistarum dicta in unum corpus compegisse, vercor ne memoria lapsus sit, Theophilo tribuens quod Tatiano competebat. Potuit tamen etiam Theophilus ejusmodi opus elaborare. Nam & Ammonius Alexandrinus Evangelium dñs τρισάκιον composuit, insertis in Matthæi Evangelium reliquorum trium Evangelistarum excerptis, ut testatur Eusebius in Epistola ad Carpianum, quam Evangeliorum canonibus præfixit. De hoc Tatiani Evangelio sentit B. Ambrosius in proœmium Lucae, cum ait de hæreticis: *Plerique etiam ex quatuor Evangelii libri in unum ea que venenatis rivis verum afferentibus convenientes refererunt*. Ceterum quod Baronius observavit, opus hoc Tatiani quod dñs τρισάκιον vocabatur, hodie existare in tomo 7. Bibliothecæ Patrum, diligentius inquirendum est. Ego certe attentius examinata tandem deprehendi, opus illud quod post Ammonii harmoniam editum esse dixi, longe differre ab Evangelio Tatiani. Quippe opus illud, sicut lectio ipsa indicat, nihil aliud est quam paraphrasis quatuor Evangeliorum, lectionibus epitome eleganter conscripta ab homine catholico. At Evangelium Tatiani ipsismet Evangelistarum verbis contextū fuit, relictis duntaxat is quæ Davidicam Christi genealogiam spectant. Præterea in opere illo quod editum est, Christus Filius David dicitur non semel. Denique tres anni predicationis Christi in illo opere distinguuntur: cum Veteres annum duntaxat unum prædicationis Christi tribuerint.

Τριῶν καὶ τριῶν αἰώνων. Absunt à nostris codicibus Maz. Med. & Fuk. hæc duæ voces καὶ τριῶν αἰώνων.

In Caput XXX.

καὶ θυσίαν. Tres codices Maz. Med. & Fuk. habent, quod non probo.

ὅτι τῆς μέσης τῶν σωζομένων. Post hæc verba virgulam ponuntur scripti codices omnes, tum Nicephorus ac Rufinus. Sic enim vertit: *Per idem tempus innumeris hæresibus ubique pullulantibus & præcipue apud Mesopotamiam, &c.* Certe Tatianus quo Eneeratarum hæresis instituta est, vixit in Mesopotamia, ibique errorem suum disseminavit, ut testatur Epiphanius. Idque ex eo colligitur, quod scribit Theodorus; se plusquam ducentos Evangelii ab illo compositi codices in Ecclesiis Orientis reperisse. Potest tamen hic locus etiam aliter interpungi, apposta scilicet virgula post vocem αἰρίων, & expuncta altera quam diximus virgula. Quam interpunctionem fecutus videtur Hieronymus in catalogo. Codex Regius utrobique virgulam habet.

οὐκ εἶα παρὰ δὲ δυνάμι γλώττη. In codice Maz. Med. & Fuk. legitur ἰδέα παρὰ δυνάμι γλώττη. μετὰ καὶ παλείων αὐτῆ. Codex Medicus & Maz. Fuk. & Savil. una voce auctiores sunt παλείων αὐτῆ. Quod confirmat Nicephorus.

Bardefane: Scriptis infinita adversus omnes hæreticos, qui a tate eius pullulaverant. In quibus clarissimus ille est & fortissimus liber, quem M. Antonino de suo tradidit. Dubitari tamen potest utrum Antoninus Imp. an potius aliquis ex Bardefanis sodalibus hic intelligatur. Neque enim verisimile est, Bardefanem libros suos Syro sermone scriptos Imperatori Romano nuncupasse. Adde quod Eusebius in libro 6. de præparatione Bardefanem dialogos suos sodalibus ac familiaribus nuncupasse significat. Ubi & luculentissimum affert fragmentum ex illo Bar-

defanis libro de fato: ex quo colligitur Bardefanem in eo libro cum Philippo quodam esse collocutum.

ἰκανώτατ' ἑδιδάκη. Hieronymus fortissimum vertit: Rufinus potentissimum. Eodem modo vetus Interpres Irenæi in libro 3. contra hæreses, ubi de Clementis Epistola ad Corinthios loquitur: ἰπισηλὴν ἢ ἐν Ῥώμῃ ἐκάλουν τὴν ἰκανωτάτην γραφήν, vertit potentissimam Epistolam.

καταγροῦς τε. Rectius in codice Mediceo, Maz. & Fuk. legitur καταγροῦς δ'.

HENRICI VALESII ANNOTATIONES IN LIBRUM QUINTUM HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ EUSEBII PAMPHILI.

In Proæmium.

B Soteri successisse scribit. Quod quidem in Chronico confert in annum 16. Antonini. Vide Baronium ad annum Christi 179. Certe auctor Chronici Alexandrini, martyrium Pothini & reliquorum consignat anno 16. Antonini.

τῆς μαρτυρίας σωτηρίας. Sic Eusebius vocare solet librum suum de Martyribus, eo quod nihil aliud esset quam collectio Actorum. Ita in libro 4. c. 15. sub finem: ἐν ταύτῃ παρατίμωμι τοῖς τῶν ἀρχαίων σωτηρίαν ἡμῶν μαρτυρίαις ἐπιτάγματι. Supple γραφῶν. Vide infra cap. 21. ex quo patet scribendum hic esse μαρτυρίων σωτηρίας.

τὸ κατὰ θεὸν πολιτεύματος. Nicephorus in cap 16 lib. 4. pro his verbis habet τῆς κατὰ ἡμᾶς πολιτείας, id est, Republica Christiana, ut interpretati sumus. At Christophorus divinitam vivendi rationem vertit, quod non placet. In codicibus nostris Maz. Med. Fuk. & in Sav. ita scribitur hic locus: ὁ δὲ γὰρ πᾶσι τὸ κατὰ ἡμᾶς πολιτεύματ' ἔστω. quamquam in Med. vulgata lectio ad marginem apposita est.

In Caput 1.

οἱ ἐν Βιέννη καὶ Λυγδουνίῳ. Duplex hic quaestio oritur. Prima, cur hæc Epistola scripta sit conjunctim à duabus Ecclesiis, Viennensi ac Lugdunensi. Altera, cur Galli Græcè scribant ad Ecclesias Asiæ & Phrygiæ, & ad Eleutherum Romanæ urbis Episcopum. Quod ad primam attinet, hoc idcirco factum existimo, quod Ecclesiæ Viennensium ac Lugdunensium, non modò loci vicinitate, sed etiam mutui amoris vineulo conjunctæ erant. Et cum in eadem persecutione simul decertassent, Epistolam de suis Martyribus simul & conjunctim scripserunt. Ad hæc utraque provincia sub unius Præsidis jurisdictione, tunc quidem temporis videtur fuisse; ut ex eo conjicitur, quod tam Viennenses quam Lugdunenses, ob fidem Christi à Præside comprehensi & damnati esse dicuntur in hæc Epistola. Hæc igitur causæ sunt, cur conjunctim scri-

107. 15. Ἐτος δ' ἡδὲ ἐπὶ Μακρίδ' ἔκατον. Nescio quis ad marginem editionis Genevensis annotavit, mendum esse in Eusebiano textu: hanc enim persecutionem factam esse anno 7. Antonini Veri, ut legitur in Chronico Eusebii. Quam opinionem secutus est Blondellus in Apologia pro sententia Hieronymi de Episcopis & Presbyteris cap. 8. Verum longe fallitur Blondellus ipse, & quisquis auctor est hujus annotationis. Nam persecutio Christianorum, quæ imperante Marco grassata est, non eodem ubique tempore flagravit, nec unius anni spatio finita est. In Asia quidem primum cœpta est anno 7. Marci Antonini; idque non ex edicto Imperatoris, sed tumultu & concitatione populari. Exinde usque ad finem eius Imperii producta est etiam in Asia, ut docet Melito Sardinus Episcopus in libello ad M. Antoninum his verbis: τὸ Ῥωμαίων ἡγεῖν ἐν πράτ' ἑνὶ οὐ διαδύχ' ἔλατ' ἑνὶ γέροντι τὸ χ' ἔστω μὲτα σοῦ ἑσθ' ἑσθ' ἑσθ'. Id est: Romanum crevit Imperium, quod in ex omnium voto successorio jure obtinui, obitibusque deinceps cum filio tuo. Jam ergo Commodus à patre adscitus fuerat in consortium regni, cum hunc pro Christianis libellum Melito Imperatori porrigeret. Quod sub finem Imperii Marci Antonini contigisse constat. Quare cum post Commodum consortem Imperij factum, Melito libellum suum pro Christianis Antonino Imp. obtulerit, ad id usque temporis persecutio Christianorum in Asia duraverit necesse est. Ex quo apparet, ut id obiter moneam, male in Chronico Eusebii scribi, Melitonis Apologeticum M. Antonino esse oblatum anno eius Imperij 10. Ceterum & in Asia, & in Gallis aliisque provinciis, persecutio illa anno ejusdem Antonini 17. vehementius exarsit, ut hic diserte refert Eusebius. In cujus textu numeros annorum non esse corruptos, vel hinc apparet, quod hoc eodem anno Eleutherum Romanæ urbis Episcopum